THE LIBRARY OF CONGRESS
1800

Class PT5122

Book R6

116

EEN DRIJTAL VERHANDELINGEN

OVER DE

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE.

EEN DRIJTAL VERHANDELINGEN

OVER DE

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE

DOOR

Max ROOSES,

Leeraar bij het Koninklijk Athenæum te Namen.

REINAERT DE VOS.
JACOB VAN MAERLANT.
DE VOLKSLIEDEREN
DER MIDDELEEUWEN.

THE LIBRARY
OF CONGRESS

ANTWERPEN,

Drukkerij van G. Geudens, Jodenstraat, N° 15.

1865

PT 5122
.R6

44934
'04

VOORBERICHT.

Sedert dertig jaren is bij ons, zoo wel als in Holland, onze middeleeuwsche letterkunde het voorwerp geweest van aanhoudende en gewetensvolle opzoekingen en verklaringen. De heeren Willems, Bormans, David, Blommaert, Serrure, Snellaert, verwierven zich in Vlaamsch België eenen welverdienden roem door hunne grondige studiën van de schriften, die ons uit dit verwijderd tijdperk toegekomen zijn. Maar hunne opzoekingen hadden hoofdzakelijk voor doel, nieuwe of betere teksten aan het

licht te brengen, en hunne ophelderingen bepaalden zich meestal bij het verklaren van de taal- of geschiedkundige vragen door die teksten opgeworpen.

Dit had voor gevolg, dat menig onbeduidend dichtstuk met de werken van echte waarde in hunne verzamelingen werd opgenomen, en dat, voor wie er zich niet bijzonder op toelegde, hunne werken te dor waren, om met genoegen gelezen te worden. — Voeg er nu bij, dat die werken in talrijke groote en dure boekdeelen opgenomen zijn, en gij zult licht beseffen, dat zij in dien vorm slechts nut konden stichten bij eene al te beperkte klasse van beijveraars van taal- en dichtkunde.

En nogtans was er ook iets anders te doen, namelijk den gewonen lezer, de talrijke scharen, die onze taal en hare voortbrengselen hoogschatten, in staat te stellen, die werken, hunne letterkundige verdiensten en hunne geschiedkundige waarde te leeren kennen.

Dit betrachtte ik, toen ik mijne verhandelingen in Antwerpen voordroeg, en met hetzelfde doel besloot ik tot het doen drukken dier voordrachten.

Men zoeke hier dus geene proeve van scherpzich-

tigheid en geleerdheid in het oplossen van twijfelachtige vraagstukken; ik wilde niet zoeken wat ongekend was, maar doen kennen wat gevonden was; ik wilde aan zoo velen mogelijk mededeelen, wat geleerde schrijvers weten van onze oude dichters; ik wilde de meesterstukken van onze Vlaamsche eeuw doen kennen met het oog op hunne schoonheid en hunne letterkundige waarde, aan Vlaamsche aanhoorders en lezers toonen, wat machtige bron van poëzie reeds eeuwen geleden op hunnen bodem ontsprong, en zoo bij hen de hoogachting voor hunne taal en hunne schrijvers doen aangroeien.

Dit was en blijft mijn doel; moge ik er in gelukken!

M. ROOSES.

Namen, 1 *Mei* 1865.

REINAERT DE VOS.

Eene Verhandeling gehouden in den Nederduitschen Bond van Antwerpen.
(JULIJ 1864).

MIJNE HEEREN!

De gedachte zou in mij nooit opgekomen zijn, het woord te voeren in eene vergadering zoo talrijk en zoo onderscheiden als deze, zoo eene voor mij hoogst vleiende en weinig verdiende uitnoodiging van ons Bestuur er mij niet toe aangedreven had. — En wat mij daarbij nog aanmoedigde, was de hoop, dat mijne zwakke poging navolgers zou vinden; dat andere, geleerdere en welsprekendere leden, in ons midden of op welke andere plaats ook, het woord zouden nemen, om voor onze oogen de grootsche gestalten te doen verrijzen der mannen, welke onze letterkunde haren

roem verwierven; om met vernieuwden glans de namen te doen schitteren onzer landgenooten, die het vaderland door hunne schriften eene onverwelkbare eerekroon gevlochten hebben.

Is het niet waar, dat, terwijl eene gansche schaar van fransche letterkundigen zich bezig houden met hunne schrijvers te bestudeeren, te ontleden, te verheerlijken; terwijl menig hunner zich den apostel maakt dier schrijvers, en dezer lof wijd en zijd gaat uitbazuinen; is het niet waar, dat er zich ten onzent geene stem verheft, om de nagedachtenis onzer oudere en nieuwere letterkundigen te wreken, dat er niemand daar is, om hunne namen, hunne schoonheden aan het publiek te herinneren en te doen kennen?

Wel is waar, zoo wij Frankrijks voorbeeld niet gevolgd hebben, zijn, even als in Duitschland, uit ons midden mannen opgestaan, die hunnen tijd en hunne kennissen er aan besteedden, om onze middeleeuwsche schrijvers aan de vergetelheid, waarin de eeuwen ze gedompeld hadden, te ontrukken. De namen dier mannen zijn ons allen gekend en worden door allen gevierd. Behoef ik Willems, Bormans, Serrure, Snellaert, Blommaert te noemen? Veel hebben dezen voor onze dierbare moedertaal en voor onze letterkunde gedaan; met onvermoeibaren ijver hebben zij de oude handschriften doorbladerd en ontleed, om ons den oorspronkelijken text der meesterstukken onzer middeleeuwsche letterkunde in gansch zijne zuiverheid weêr te

te geven, hem op te helderen en aan hunne landgenooten te doen kennen. Maar waarom het verbergen? — hunne pogingen hebben niet altijd den uitslag gehad, dien zij te recht verdienden. Buiten eenen beperkten kring van lezers, zijn hunne werken zonder vrucht gebleven; de kunstjuweelen, die zij den nacht der middeleeuwen ontwoekerd hebben, zijn bij het grootste gedeelte onzer slechts bij name gekend. En nogtans, wat letterschat hebben zij ons geschonken, wat al werken, waarop wij fier mogen terugzien! Wel is waar, dat de drukte van het gevecht, dat wij tot hiertoe aan het vreemd indringend element hebben moeten leveren, ons tijd noch gelegenheid overliet, om de mannen te herdenken, die vóor ons den strijd gestreden hebben, dien wij strijden, en dat men het eene slechte berekening mag heeten, gedurende het gevecht tijd te verliezen met zijne dooden na te tellen; maar voor ons, die reeds eenen gedeeltelijken zegepraal behaald hebben, is het eene plicht geworden, de dooden te herdenken, die gevallen zijn, terwijl zij streden voor onze zaak: Volksverlichting door de volkstaal. En die strijders zijn in de middeleeuwen talrijk geweest: de schrijvers van Reinaert de Vos, Jacob van Maerlant, Melis Stoke, Jan van Heelu, zijn u allen bekend.

Gij weet, mijne Heeren, dat ik u dezen avond onderhouden wil over het eerstgenoemde dier werken: Reinaert de Vos. Mijn keus zal licht te verrechtvaardigen zijn. Reinaert de

Vos trekt de aandacht van hen, die onze letterkunde bestudeeren, natuurlijk op zich, zoo wel door zijnen ouderdom en zijne innerlijke waarde, als door de ontelbare werken, die er in de laatste halve eeuw over geschreven zijn. Het is dan ook onder dit drijvoudig oogpunt: zijnen ouderdom, de kritische werken en lettertwisten, die het heeft doen ontstaan, en zijne innerlijke, zoowel letterkundige als zedelijke waarde, dat ik het boek « Van den Vos Reinaerde » beschouwen wil. Het eerste gedeelte mijner verhandeling zal de lotgevallen van de Reinaertsfabel, sedert haren oorsprong tot op onze dagen, herdenken; het tweede en derde zal de beoordeeling van onzen Vlaamschen Reinaert bevatten.

I.

En nu ter zake. — Welke zijn de lotgevallen van de Reinaertsfabel? dat is, wannneer, waar en door wien is zij geschreven, en wat werd er van haar, sedert zij ontstond? Het eerste gedeelte dier vraag is voor geen werk onzer letterkunde zoo moeielijk op te lossen, als voor den Reinaert, niet uit gebrek, maar eerder uit overvloed der stukken, die men kan bezigen, om het geschil te bepleiten. De Vlaamsche Reinaert staat geenszins alleen. Er bestaan nevens hem Platen Hoogduitsche, Fransche en Latijnsche bewerkingen, en

door zijne uitgebreidheid is hij verre van den eersten rang in de verzameling te bekleeden. Verscheidene dier bewerkingen vertoonen eene in het oog springende verwantschap met elkander en alle spruiten uit dezelfde bron voort. Maar welke is oortext, welke is navolging? Hier ontstaat twijfel en verschil van meeningen. Ik zal u de mijne geven, zonder ze in alle punten, in alle kleine bijzonderheden tegen elke andere te verdedigen. Inderdaad, het zou er hier op aankomen, eene onoverzienbare menigte historische oorkonden, Reinaerts texten en tegenstrijdige beweringen van verschillige schrijvers te onderzoeken, te bespreken en te vergelijken; iets, waartoe mij tijd en lust ontbreken, en waarbij gij trouwens niet veel verliezen zult; want ik vrees, dat reeds de weinige kleine en droge aanhalingen, die ik verplicht ben te doen, u die weglating gansch niet als een verlies zullen doen aanschouwen.

Van oudsher en zeker wel van vóor westelijk Europa tot het Christendom bekeerd werd, bestonden er in de Germaansche volksoverleveringen verhalen uit het dierenleven geput, meestal voor onderwerp hebbende de geschillen, welke sommige dieren, en namelijk Reinaert de Vos en Isegrim de Wolf, onder elkander hadden, en de boosaardige of schalksche wijze, waarop zij zich op elkander wroken. Die fabels werden misschien uit Hoog-Azië tijdens de eerste volksverhuizingen medegebracht, en ontwikkelden zich best in Germanië, in een land welks inwoners zich hoofdzakelijk

met landbouw en veeteelt bezig hielden, dus in gedurige aanraking met de dieren waren en in staat om hunne zeden te leeren kennen. Hoe vroegtijdig die verhalen op onzer voorouders bodem in omloop waren, wordt hierdoor bewezen, dat men tot de oudste Duitsche taal moet opklimmen, om de stamwoorden der eigennamen van de helden dier fabels te vinden. Met de Franschen togen die overleveringen den Rijn over, en later, als het woelige krijgersleven voor eenen meer rustigen toestand had plaats gemaakt, begonnen de geletterden de volksoverleveringen op te schrijven, wat toen evenveel wilde zeggen als berijmen. In de overlevering stond klaarblijkelijk elke vossenstreek op zich zelven, en hoe ouder de verzameling is, hoe minder verband bemerkt men tusschen hare deelen. De «Reinardus vulpes» (Reinaert de Vos), het oudste gedicht, dat wij bezitten uit den Reinaertskreits, en dat in 688 Latijnsche verzen vervat is, bevat twee dier fabels, welke alleen door gelijkvormigheid van stof verbonden zijn. In Isengrimus, het gedicht dat naar tijdsorde hierop volgt, bevonden zich twelf avonturen, in 6596 verzen vervat; de aaneenschakeling der verhalen bestaat hier in het geheel niet, of is slechts kunstmatig bijgebracht. Deze beide dichtstukken werden in Vlaanderen, het eerste in Zuid-Vlaanderen, omstreeks 1100, het tweede in Noord-Vlaanderen, omstreeks 1150, gedicht. Van 1150 tot 1220 mag men gerust het bloeiende tijdperk der Reinaertsromans plaatsen. Gedurende dit zeventigtal jaren immers

ontstonden de Fransche en de Hoog- Plat- en Nederduitsche bewerkingen. Als algemeene kenmerken kan men aangeven, dat in de Hoogduitsche bewerking de verschillende voorvallen minder met elkander verbonden zijn, uitgenomen de vier laatste der tien fabels, welke den rijksdag van Nobel verhalen. De Fransche bewerkingen, waarvan bereids meer dan 40,000 verzen zijn uitgegeven, en waarvan er nog even veel onuitgegeven bestaan, zijn van verschillende schrijvers en van verschillige opvatting. Sommige behandelen een afgezonderd voorval, andere voegen verscheidene verhalen te zamen, en sommige ook genaken den epischen trant der Vlaamsche fabel. In deze laatste bereikt het werk zijne volmaaktheid ; het plan is steviger ineengezet : elk gedeelte beslaat de plaats, waartoe het recht heeft door zijnen inhoud; de bewerking is vloeiend en eenvormig. Tot den Vlaamschen roman mag men nog rekenen het vervolg dezes in het Vlaamsch en de navolging in het Platduitsch.

Mij hoofdzakelijk bekreunende over hetgeen onzen Vlaamschen Reinaert betreft, zal ik mij niet inlaten met de vertakkingen en de verwantschap der Latijnsche, Hoogduitsche en Fransche stukken, noch met de betrekkingen, welke deze laatste onderling hebben, maar wil alleen een oogenblik verwijlen bij de vergelijking van de Fransche branche : Het rechtsgeding (Méon 20), met onzen Reinaert.

Beide gedichten zijn omstreeks het jaar 1200 geschreven; beide behandelen grootendeels dezelfde stof,

en heel natuurlijk heeft men zich afgevraagd, welke dichter den anderen gelezen heeft. De Vlaamsche bewerker verklaart opentlijk, dat hij naar Waalsche boeken schreef, en wij mogen die bekentenis hier gereedelijk aannemen. Wel is waar heeft Vader Willems bij ons het tegendeel staande gehouden; maar, om te doen zien hoe weinig afdoende de redenen zijn, die hij ter verdediging van zijn gevoelen aanbrengt, wil ik er u hier de twee voornaamste van aanhalen. Hij geeft op, als bewijs om zijne meening te staven, de volkomen gelijkvormigheid van sommige dichtregels in de twee talen; hetgeen juist even goed tegen, als voor zijn stelsel kan aangevoerd worden. Ergens staat het Vlaamsch woord « welkom » in den Franschen text juist daar, waar het zich eveneens in den Vlaamschen bevindt, en Willems aanziet dit als een onomstootbaar bewijs. Hij wist wellicht niet, dat dit woord een tiental malen als naam- en als werkwoord in de Fransche texten gebruikt wordt, zoodat het te dien tijde bij onze zuiderburen het burgerrecht bekomen had. Men kan dus met even veel recht het bewijs omkeeren en zeggen, dat de Vlaming het woord behouden heeft, waar hij het in het Fransch vond.

Wij houden het er voor, gelijk wij reeds zegden, dat de oorspronkelijke overlevering uit Duitschland tot ons overkwam. De dierennamen Reinaert, Isengrim, Tibert, zijn hiervan voldoende bewijzen. Die overleveringen werden eerst berijmd in het Latijn, van waar zij overgingen in de

Noord-Fransche taal, en het is naar gedichten in deze taal vervaardigd, dat de Germaansche texten werden bewerkt. Onze Reinaert is gedeeltelijk naar een Fransch gedicht, voorkomende bij Méon, bewerkt. Inderdaad, van de dierennamen, die in het Vlaamsch gedicht voorkomen, is de eene helft van Fransche afkomst en de andere helft, ofschoon van Duitschen oorsprong, heeft meestendeels eene soort van vervorming ondergaan, welke die namen, zelfs voor Dietschers, onkennelijk maakt. (*) Voegt daarbij, dat onze dierenfabel met de elementen, die zij bij de Franschen gevonden heeft, een dusdanig geheel heeft samengesteld, dat, indien een Fransch dichter dit onder de oogen had gehad, hij er voorzeker de meesterlijke aaneenschakeling niet moedwillig zou van verworpen hebben, om, zoo als het in het fransche gedicht plaats grijpt, op eene heerlijke inleiding een onbeduidend einde te laten volgen. Wij nemen dan aan, dat onze Reinaert naar Fransche gedichten bewerkt is, er tevens bijvoegende, dat hij uit verschillige naast elkander bestaande gedeelten een prachtig geheel gevormd heeft. Wij stellen het tijdvak zijner geboorte in het begin der 13e eeuw (1200 à 1220). Zijn schrijver is vermoedelijk een kloosterbroeder in de omstreken van Gent verblijvende.

Dat men het werk van onzen landgenoot naar waarde

(*) De bijzonderste dierennamen van Germaanschen oorsprong zijn: Reinaert, Isegrim, Bruin, Tibert. Die van Franschen oorsprong zijn: Nobel, Courtois, Cantecleer, Belin, Firâpel.

wist te schatten, zelfs in zijnen tijd, blijkt hier uit, dat in dit werk de Reinaertssage haren laatsten en volmaaktsten vorm gevonden heeft. Het was deze bewerking, die in het Platduitsch onder den naam van Reineke Fuchs vertaald werd, en die in dezen vorm of in eene Hoogduitsche prozavertaling tot op onze dagen door gansch Duitschland bleef voortleven. Het was zij, die, in Vlaamsche proza overgezet, in Holland en België nagedrukt werd, en onze ouders van geslacht tot geslacht verlustigd heeft. Tot over weinige jaren kenden de Franschen zelfs niets in hunne taal, dan eene overzetting van de Vlaamsche bewerking, en zij, bij wie de Reinaertssage eens zoo algemeen verspreid en gekend was, dat de eigennaam van den held der fabel bij hen den gemeenen naam van den vos verving, wisten niet meer, dat de streken van het sluwe dier aan eene gansche schaar hunner dichters en menestreels stof tot zingen gegeven hadden. (*) Wel is waar had een fransche schrijver, op het einde der laatste eeuw, de aandacht zijner landgenooten op dit onmetelijk gedicht getrokken, maar zijne kennissen waren te oppervlakkig, om zijne pogingen tot de eerherstelling van den Reinaertroman te doen gelukken.

Het was aan den grootsten dichter dezer eeuw voorbehouden, het gewrocht der middeleeuwen aan zijnen

(*) De gemeene naam van den vos, *goupil*, geraakte bij de Franschen in onbruik en werd vervangen door den eigennaam : Renard.

doodslaap te ontrukken, en aan den grootsten taalgeleerde onzer dagen, het in zijnen vorigen staat te herstellen. De dichter was Goethe, de geleerde, Jakob Grimm. Op zekeren avond bevond Goethe zich bij Herder, toen deze hem vroeg, of hij wist wat schat Duitschland bezat in den Reineke Fuchs. Goethe verklaarde, het niet te weten; maar, toen Herder hem met het gedicht nader bekend maakte, begreep de geniale dichter de bron van eigenaardige poëzij, die er in verborgen lag, en weinigen tijd nadien zag zijne Hoogduitsche bewerking het licht. Van dit oogenblik af was de dag der hergeboorte voor ons zoolang miskend meesterstuk aangebroken. Mone gaf korts daarna de latijnsche, Méon de fransche, en Grimm de dietsche gedichten uit. Hen volgden, in de verklaring der texten, bij de Franschen, Chabaille, Robert, Rothe, Potvin; bij de Duitschen, Scheller, Hoffmann von Fallersleben, Tannen en anderen. Bij ons gaven Willems en Jonckbloet elk eenen vlaamschen text, en voor deze beide geleerden werd de Reinaert het lievelingsvoorwerp hunner studiën. Serrure en Delpierre brachten het hunne bij ter verheerlijking van het nationale gedicht, en onlangs nog koos een onzer medeleden den Reinaert tot stof zijner vergelijkende taalstudiën.

II.

Zoo zijn wij eindelijk terug in het bezit getreden van ons kunstjuweel; Reinaert heeft zijne plaats herwonnen, en de baan voor verdere opzoekingen staat open. Beloonde nu de opgedolven schat al de moeite, welke men zich getroost had, om hem op te sporen? Is Reinaert de Vos iets meer, dan een verouderd gedicht, waar men oudheids- en taalkunde kan in opdoen, maar waar men geene letterkundige waarde in zoeken moet? Gelukkiglijk neen. De Reinaert, gelijk wij hem nu bezitten, is een frissche en krachtige telg uit een eigenaardig vernuft gesproten, hij is de waardige uitdrukking van die eeuwenoude overleveringen, de waardige vorm om ze ter bewondering van het nageslacht te bewaren. Ik acht het schier onnoodig, Mijne Heeren, u hier den inhoud van het werk in al zijne bijzonderheden te herinneren; ieder van ons kent het van zijne eerste jeugd: ik wil u alleen in eenige woorden de geschiedenis in het breede verhalen, om aldus den grond te leggen voor de letterkundige beschouwing, welke wij van het gedicht te maken hebben.

« Het was in eenen sinxedage dat beide bosch ende hagen — met groenen looveren waren bevaen », dat koning Nobel een hofdag hield. Niet een van de dieren, die er verschenen, of het had eene klacht tegen Reinaert bij der hand; Isegrim de wolf, Courtois het hondje, Pancer de bever, halen elk een deel zijner snoodheden aan. Tibert de

kater tracht Reinaard, zijnen neef, te verontschuldigen, en gelukt er half in, hem in meniger oog sneeuwwit van alle hem ten laste gelegde misdrijven te wasschen. Maar nauw had hij zijne pleitrede geëindigd, of daar kwam een nare stoet opdagen. Voorop ging Cantecleer de haan, en hem volgden twee zijner dochters, dragende op eene baar hunne zuster Sproete : aan weerszijde der baar gingen hunne twee broeders, houdende wastoortsen in de hand. Toen Cantecleer voor 's konings troon gekomen was, hief hij eene droeve klacht aan, verhalende op wat snoode wijze Reinaert tien zijner kinderen en deze, de elfste, had verworgd, hoe hij zich meineedig gedragen en 's konings vrede geschonden had. Bij deze uitdrukkelijke beschuldiging blijven Reinaerts vrienden stom; de koning besluit der verworgde hin de laatste eer te bewijzen, en dan Reinaert te doen dagvaarden. Bruin de beer belast zich met deze boodschap. Trotsch en overmoedig, pocht hij op zijne macht, uitdagend wie het ook zij, hem te hoonen. Aan Maupertuus « de beste van Reinaert's burchten » gekomen, noodigt hij den vos uit, om met hem ten hove te gaan. Deze antwoordt, dat hij reeds uit eigen beweging die reis zou ondernomen hebben, ware het niet dat hij zich onpasselijk gevoelde en verhinderd in het gaan door het eten van honigraten, eene slechte en lastig te verduwen spijze. Bruin verwondert zich over de minachting, waarmede de vos van eene spijze spreekt, die hij hooger schat dan elke andere, en hij neemt met vreugde

het voorstel van Reinaert aan, die hem nog dien avond op zijnen lievelingskost wil vergasten. Reinaert leidde hem op de werf van eenen boer, waar hij wist dat een eik lag opengespleten bij middel van twee weggen; in de opening van dien boom wees hij den honig aan. Bruin stak er den muil en de twee voorste pooten in; terwijl trok Reinaert er de weggen uit en de beer zat in de klem. Door zijn geschreeuw gelokt komt Lamfroit op zijne werf en ziet er den gevangene. Hij gaat in huis eene bijl halen, om hem aftemaken en wekt de geburen. Deze komen in grooten hoope, de eene met eenen stok, de andere met eenen vlegel of eenen riek, de koster met eene vaan, de pastoor met een kruis en pastoors wijf met haar spinrok. Allen vielen hem aan en alras zou hij bezweken zijn, indien hij er door eene bovennatuurlijke poging niet in gelukt ware, uit de klem los te geraken. Nu werpt hij zich midden in de schaar zijner beulen, stoot er sommige van in de rivier en terwijl de overige druk bezig zijn met de drenkelingen te redden, maakt hij zich uit de voeten.

Ten hove gekomen klaagt hij zijnen verschalker aan. Men beslist dezen eenen tweeden bode, Tibert den kater, te zenden.

Deze komt te Maupertuus aan en Reinaert toont zich bereid om hem te vergezellen; alleen, om aan de eischen der gastvrijheid te voldoen, noodigt hij den gezant op een avondmaal van vette muizen. Tibert laat zich gezeggen en

wordt gevangen in eene strop, die in de schuur van den dorpspaap gespannen is, om Reinaert, die den dag te voren nog de hoenders wegroofde, te vangen. Op het gehuil van Tibert komt de pastoor met vrouw en zoon toegeloopen, en met stok en riek voorzien gaan zij den gewaanden hoenderroover te lijf. Hij heeft reeds een oog verloren, als hij door eene uiterste poging in gelukt, zich los te maken. Woedend valt hij den pastoor aan en brengt hem eene ergerlijke wonde toe. De aanwezigen zijn in verslagenheid gedompeld en Tibert ontkomt, om ten hove eene nieuwe klacht tegen Reinaert te gaan indienen. Men is verontwaardigd over zijne snoode handelwijze; maar volgens 's lands gebruik moet een beschuldigde drijmaal gedagvaard worden, eer men hem mag veroordeelen.

Hierop vertrekt Grimbert de das, Reinaerts bloedverwant en vertrouweling, en overreedt dezen, hem ten hove te volgen. Onderwege komt Reinaert tot inkeer en voelt genegenheid om zijne biecht te spreken. De das stemt er in toe en Reinaert begint de talrijke streken op te sommen die hij uitgezet heeft, en die meest alle tegen zijnen oom Isegrim gericht waren.

Met verlichten boezem komt Reinaert ten hove en hier vangt het pleit aan. De vos wordt schuldig verklaard en veroordeeld om bij der kele gehangen te worden.

De galg is opgerecht en Reinaert heeft de strop om den hals, toen hij, vooraleer te sterven, oorlof vraagt om een

woord tot het hof te sturen. Dit wordt hem toegestaan en nu verhaalt de rosse schelm van zijne jeugd, hoe hij, vreedzaam en onnoozel zijnde, met de lammeren in het bosch weidde zonder kennis van het kwaad, toen zijn oom Isegrim hem op roofpartijen medenam, hem leerde stelen en hem het rooven tot eene behoefte maakte; hoe hij later voortging, op die misdadige wijze zijn bestaan te zoeken, ofschoon hij zulks niet noodig had, aangezien hij rijk genoeg was, om zich alle gemakken des levens aan te schaffen, daar hij paardevrachten gouds bezat.

Bij het hooren der laatste woorden ontvlamde 's konings gouddorst, en hij vroeg Reinaert welke deze schatten waren en waar zij verborgen lagen. Het is eene lange en droeve historie, Sire, antwoordt de vos; ik zal ze u echter verhalen opdat een'ieder recht wedervare: Mijn vader zaliger had eene samenzwering gesmeed met Bruin den beer, Isegrim den wolf, en andere vermogende heeren, ten einde uwe majesteit van den troon te stooten en er Bruin in de plaats op te verheffen. Ik vernam hunne schuldige inzichten en besloot ze te verijdelen. Mijn vader, wist ik, was schatbewaarder der saamgezworenen; ik achtervolgde hem en ontdekte de plaats, waar hun geld begraven lag. Ik ontgroef het en verborg het ergens anders. — En zoudt gij het mij kunnen aanwijzen? vroeg de gouddorstige koning. Reinaert willigt Nobel's vraag in, bediedt hem de plaats, waar zijne schatten verborgen liggen, en verkrijgt

hierdoor kwijtschelding der doodstraf. Hij weigert echter den koning, die hem zulks verzoekt, tot dit oord te vergezellen: Reinaert wil, vooraleer een beter leven te beginnen, eene bedevaart naar Rome doen, om zich van zijne oude schulden te wasschen, en alvorens die boetpleging volvoerd te hebben, acht hij zich onwaardig den koning op die reis te vergezellen. Hij krijgt oorlof om te vertrekken en nog bovendien twee van Isegrim's schoenen en eene tesch uit Bruin's vel gesneden.

Zoo begeeft hij zich op weg, vergezeld van Cuwaart den haas en Belyn den ram, die hem, ten bewijze van trouwe vriendschap, tot Maupertuus willen uitgeleide doen. Daar gekomen neemt hij Cuwaart met zich in zijn hol, verworgt hem en steekt zijnen kop in de pelgrimstesch, die hij nadien aan Belijn overhandigt, hem belastende ze den koning ter hand te stellen, en er bijvoegende, dat zij eenen brief van groot gewicht bevatte, aan welks opstel hij, Belijn, moest zeggen het meest geholpen te hebben.

Belijn volbrengt zijne boodschap, en nu eerst ziet de koning op wat schandige wijze hij door Reinaert is bespot geworden. Belijn bekoopt zijne zwetserij met den dood en de koning verzoent zich met zijne hovelingen Bruin en Isegrim.

Ziedaar de stof van onzen Reinaert, van dit boek waaraan men den naam van epische fabel gegeven heeft, een naam welken het ten volle verdient, wanneer men het met de

fabels vergelijkt, die het voorgegaan of opgevolgd zijn.

Die fabels kent gij allen, Mijne Heeren. Gij kent de griekische fabels, die de oudheid ons nagelaten heeft, en die na verschillende vervormingen de fabels van Lafontaine geworden zijn. Het is waar, dat wij den oorspronkelijken text niet bezitten, en dat de verkortingen, die de middeleeuwen er ons van nagelaten hebben, als zoovele bloemen zijn, die men in eene droogkamer zou bewaard hebben, na ze voorafgaandelijk van geur, kleur en leven beroofd te hebben; maar Phedrus en na hem Lafontaine hebben die doode planten doen herleven; gekoesterd door den warmen adem van den Franschen dichter, hebben wij ze op nieuw zien tieren en bloeien, en het zou moeielijk aan te nemen zijn, dat zij in hun eerste vaderland zoo kleur- en zoo geurrijk als in hunne latere woonplaats waren. Men verbeeldt zich ter nauwernood, dat Esopus aan zijne fabelen dit eenvoudige en tevens dit fijne, geestige en levendige gegeven had, hetwelk zij bij Lafontaine bezitten. Welnu, bij dezen zelf is de fabel gansch ten dienste gesteld van eene meestendeels bekrompene zedeleer; het verhaal is slechts een voorwendsel dienende om der naakte waarheid haren sluier te leenen en de boorden van den bitteren kelk met honig te bestrijken : alles wendt zich naar die zedeleer, die het hoofddoel is ; en, eens dat dit doel bereikt is, eens dat de zedeles uit het verhaal getrokken is, eindigt het, omdat het geene reden van bestaan meer heeft.

Gij kent ook de nieuwere, de hedendaagsche fabel, zoo als wij ze vinden in Casti's sprekende dieren en in Stahl's tafereelen uit het dierenleven. Hier is de fabel een hekeldicht geworden, dat overvloeit van spotternij, duizendmaal geestiger dan zij het bij de ouden was; maar hier ook is zij slechts het voorwendsel: de dieren hebben onze gebreken aangenomen en spelen onder hen het groote kluchtspel, dat in onze eeuw van beschaving en verlichting in alle rangen der samenleving vertoond wordt. Hier heeft eene volledige gedaanteverwisseling plaats gehad; de dieren hebben slechts van hunnen eigen aard datgene bewaard, wat hen doet gelijken aan hunnen heer en meester, den mensch; de rollen zijn verdeeld volgens de eigenaardige gebreken, welke men aan ieder dier toeschrijft, en men begrijpt licht, dat de dieren, zoo talrijk als zij zijn, en wat al gebreken men hun ook toeschrijve, nauw toereikend waren om al de rollen te vervullen, die er noodig zijn om elke dwaasheid, elke belachelijkheid van het menschelijk geslacht ten tooneele te voeren. Ik zeg dan, dat die fabel een onmetelijk kluchtspel is, dat overvloeit van geest, dat onovertreffbaar is door zijne juiste toepassingen en door den scherpen schaterlach, waarmede het den slechte of den dwaze vervolgt; maar het dier heeft er zoo volledig het uiterlijke van den mensch in aangenomen, dat deze alleen kennelijk blijft. Zoo de eerste, de oudere, dan een leerdicht is, zoo mag de laatste, de jongere, met recht een hekeldicht genoemd worden. Aan den Reinaert alleen past de titel van epische fabel.

Reinaert is een echt epos. Even als in alle andere gedichten van dien aard zoekt de schrijver hier niet eene voorbereide les te geven, de fabel rechtstreeks te doen dienen om zijne overtuiging bloot te leggen of om zijne vijanden opentlijk aan te randen ; (*) neen, hij en zijn oogwit verdwijnen, niets blijft er op het tooneel dan de dieren zelven. De dieren hebben, even als eenen eigen naam, ook een eigen karakter : de wolf stelt niet alleen de vraatzucht in het algemeen voor, noch de vos de sluwheid ; neen, wat wij hier vinden, is een vraatzuchtige wolf, een sluwe vos, met een bepaald karakter handelende, volgens de omstandigheden waarin hij zich bevindt, en zijnen eigen aard altoos getrouw blijvende. De zelfstandige karakters goed opvatten en ze door den loop van het gedicht heen aan zich zelven doen gelijk blijven, ofschoon de uitingen er van gewijzigd worden door den gang van het gedicht, door de aanraking met andere karakters, is eene der eerste vereischten van het epos. Dit heeft de schrijver van Reinaert niet verwaarloosd. —Toen hij zijn gedicht vervaardigde, bestonden er honderd verhalen, verschillig van opvatting en verschillig van bewerking. De karakters der handelende dieren waren zich zelven niet getrouw : hier werd Reinaert in listigheid over-

(*) Wij hebben geen gewag gemaakt van de veronderstelling, die den Reinaert wil doen doorgaan voor een allegorisch gedicht, in dien zin, dat elk handelend dier een voornaam personagie diens tijds zou voorstellen. Al wat wij van den oorsprong des gedichts gezegd hebben, toont genoeg het ongegronde dier bewering.

wonnen, daar verschalkte hij anderen. Onze schrijver heeft van al de verschillige gedeelten een geheel gevormd, zoo bewonderenswaardig van opvatting als van uitvoering; van honderd verspreide voorvallen heeft hij een verhaal gevlochten, dat regelmatig voortstapt, dat de belangstelling opwekt, gaande houdt en ze van het begin tot het einde doet klimmen. In dit streng te zamen gebonden geheel, heeft de schrijver nog gelegenheid gevonden, om de ontelbare avonturen van Reinaert op te sommen, zonder hierdoor den loop der gebeurtenissen tegen te houden; de aanklacht der dieren bij den koning doet een deel dier voorvallen kennen; de reis der drij gezanten, de biecht van Reinaert aan den das, de tweede beschuldiging en de laatste biecht geven er nog andere op. Overal is Reinaert een echte vos, een zwak dier, dat met zijnen vindingrijken geest de machtigeren weet te keer te gaan en bespottelijk te maken. Zeker die eenheid is schoon, die opvatting is machtig, die schrijver is een groot dichter.

Reinaert bevat geene hooge feiten, geene verfijnde gevoelens: het zijn voorvallen uit het dagelijksche leven, die hij voorstelt, en daarom ook is zijn stijl niet hoogdravend, maar eenvoudig, natuurlijk en vloeiend; het is de stijl, niet van het heldendicht, maar van de goede comedie. De scherts is er niet bitter, maar om zoo te zeggen onschadelijk genoeg om belachelijk, niet hatelijk te maken. De taal is zuiver, zeer zuiver voor den tijd; de verzen zijn vloeiend,

en, ofschoon zij slechts uit vier voeten bestaan, is het rijm altoos gelukkig. De beschrijvingen zijn er gemakkelijk en keurig, de redevoeringen en samenspraken zijn meesterstukken van redekunst en natuurlijkheid.

Dit alles, Mijne Heeren, zult gij zeggen, grenst aan de volmaaktheid, en menigeen zal mij misschien van overdrijving beschuldigen. Ik wil u daarom een paar staaltjes aanhalen, die u over het gansche zullen doen oordeelen.

Ziehier hoe de dichter den tocht van Bruin verhaalt en zijne aankomst te Maupertuus; het moge dienen als eene proeve van den sierlijken verhaaltrant van het gedicht. (*)

Nu es Brune uptie vaert,
Ende hevet in siere herten onwaert
Ende het dochte hem overdaet
500 Dat iemen soude sijn so quaet,
Ende hem Reinaert honen soude.
Dor den keer van enen woude
Quam hi ghelopen in ene woestine,
Daer Reinaert hadde die pade sine
505 Gesleghen crom ende menichfoude,
Also als hi uten woude
Hadde ghelopen om zijn bejach.
Beneden der woestinen lach
Een berg hooch ende lanc,
510 Daer moeste Brune sinen ganc

(*) Zie Jonckbloet, v. 497 à 546.
V. 498. Siere = zijn. — Onwaert hebben = hoogmoedig zijn.
506 Also = als wanneer.
507 Bejach = jacht.

Te middewaerde over maken,
Sal hi te Maupertuus gheraken.
Reinaert hadde so menich huus;
Maer die casteel van Maupertuus
515 Was die beste van sinen borghen:
Daer trac hi in, als hi in sorghe
Ende in node was bevaen.
Nu es Brune die bere ghegaen
Dat hi te Maupertuus es comen.
520 Doe hi die porte hevet vernomen,
Daer Reinaert ute plach te gane,
Doe ghinc hi vor die barbecane
Sitten over sinen staert,
Ende sprac: Sidi in huus, Reinaert?
525 Ic bem Brune, des coninx bode,
Die hevet ghesworen bi sinen goden,
Ne comdi niet ten ghedinghe,
Ende ic u niet vor mi bringhe,
Recht te nemene ende te ghevene,
530 Ende in vrede vort te levene,
Hi doet u breken ende raden.
Reinaert, doet dat ic u rade,
Ende gaet met mi te hovewaert.»
Dit verhorde al nu Reinaert,
535 Die vor sine porte lach,
Daer hi vele te ligghene plach
Dor warmhede van der sonnen.
Bi der tale, die Brune heeft begonnen,

517 In node bevaen = door den nood bevangen.
522 Barbecane = buitenmuur eener vesting.
527 Ne comdi niet = en komt gij niet.
528 Vor mi = met mij mede.
529 Recht te nemene = om recht te nemen.
537 Dor warmhede = doorwarmd, verwarmd.

Bekenden altekant Reinaert,
540 Ende tart bet te dalewaert,
In sine donkerste haghedochte :
Menichfout was sijn ghedochte,
Hoe hi vonde sulken raet,
Daer hi Brune, den fellen vraet,
545 Te scerne mede mochte driven,
Ende selve bi siere ere bliven.

Gij weet wat raad Reinaert vond, en hoe hij den fellen vraat zijne verwaandheid deed boeten.

Als voorbeeld van tweespraak moge het onderhoud dienen, dat Reinaert met Tibert heeft, bij dezes aankomst te Maupertuus. (*)

Reinaert sprac : « Neve, ik wille dat ghi
Tavont herberghe hebt met mi,
1085 Ende maerghen wilwi metten daghe
Te hovewaert, sonder saghe.
. . . . . .
Ik hebbe onder allen minen maghen
Niemen, Tibert, daer ic mi nu
1090 Bet up verlate, dan up u.
Hier was comen Bruun, die vraet,
Hi toochde mi so fel ghelaet,
Ende dochte mi so overstarc,
Dat ic omme dusent marc

540 Tart = trad ; bet = liever.
541 Haghedochte = holen.
545 Te scerne = tot spot; siere = zijne.
(*) Jonckbloet, v. 1083-1161.
1086 Sonder saghe = zonder twijfel.
1090 Bet = beter.
1092 Toochde = toonde.

1095 Den weeh met hem niet hadde bestaen :
Dat sal ic met u, al sonder waen,
Maerghin metter dagheraet. »
Tibert sprac : « Hets beter raet,
Ende het dinet mi bet ghedaen,
1100 Dat wi noch tavont te hove gaen,
Dan wi tote maerghin beiden.
Die mane scinet ander heiden
Also claer alse die dach :
Ic waene niemen noint ne sach
1105 Beteren tijd tote onser vaert. »
— « Neen, lieve neve, sprac Reinaert,
Sulc mochte ons bi daghe ghemoeten,
Hi soude ons quedden ende groeten,
Die ons nemmer dade goet,
1110 Quame hi snachts in ons ghemoet.
Herberghet tameer met mi. »
Tibert sprac : Wat souden wi
Eten Reinaert, oft ic bleve ? »
— « Daer omme sorghe ic, lieve neve,
1115 Hets der spisen quade tijt :
Ghi moget eten, begheerdijt,
Een stic van ere honichraten,
Die bequamelic es te mate ;
Wat sechdi, moghedi shonichs iet ? »
1120 Tibert sprac : « Mi ne roekes niet.

1095 Bestaen = durven maken.
1096 Zonder waen = voorzeker.
1104 Noint ne sach = nooit en zag.
1107 Sulc = zulk een.
1108 Quedden = goed aanspreken.
1111 Tameer = heden.
1117 Ere = eenre, eene.
1118 Bequamelic = smakelijk ; te mate = genoeg.
1120 Roekes = raakt.

Hebdi el niet in huus ?
Gavedi mi ene vette muus,
Daer mede lietic u ghewaert. »
— « Ene vette muus ? sprac Reinaert,
1125 Soete neve, wat sechdi ?
Hier woont noch eene pape bi,
Een scure staet an sijn huus,
Daer in es meneghe vette muus :
Ic waense niet ghedroeghe een waghen.
1130 So dicke hordic den pape claghen,
Dat sine driven uten huse. »
« Reinaert, sijn daer so vette muse ?
Vergave God waer ic nu daer ! »
— « Tibert (seit hi) sechdi waer ?
1135 Wildi muse ? » « Oft icse wille ?
Reinaert, doet dies een ghestille !
Ic minne muse vor allen saken
Wette niet, dat muse smaken
Bet dan enich venisoen ?
1140 Wildi minen wille doen,
Dat ghi mi leet daer si sijn,
Daer mede mochti die hulde mijn
Hebben, al haddi minen vader
Doot, ende mijn geslacht algader ! »
1145 — « Neve, houdi uwen spot ? »
— « Nenic, also helpe mi God ! »
— « Weet God, Tibert, wistic dat,
Ghi soutter sijn noch tavont sat. »

1121 El = anders.
1123 Ghewaert = gerust.
1131 Sine = zij hem.
1136 Ghestille = stilzwijgen.
1139 Venisoen = (venaison) wild.
1144 Doot = gedood.

— « Sat, Reinaert? Dat waren vele. »
1150 — « Tibert, dat sechdi tuwen spele! »
— « In doe Reinaert, bi miere wet!
Haddic een muus, ende waer soe vet,
Ik gaefse niet omme een bisant. »
— « Tibert, gaet met mi te hant,
1155 Ic leide u daer, ter selver stat,
Daer icker u sal maken sat,
Eer ic nemmer van u sceide! »
— « Jaic, Reinaert, up die gheleide
Ghinghe ic met u te Mompelier. »
1160 — « So gawi dan; wij sijn hier
Al te langhe, » sprac Reinaert.

Deze beide uittreksels geven een beter gedacht over de schrijfwijze en de taal van onzen Reinaert, dan al wat men daaromtrent in lange volzinnen zou kunnen zeggen.

III.

Tot dus verre over de letterkundige waarde; maar wat is nu de zedelijke bediedenis van het gedicht? wat gaf er aanleiding toe, en met welk doel werd het geschreven?

In de letterkundige geschiedenis, Mijne Heeren, komen wij tijdstippen tegen, waarop ééne strekking gansch een

1151 Bi miere wet = bij al wat mij heilig is.
1153 Besant = byzantisch goudstuk.
1154 Te hand = thans.

volk bezielt, waar aller gedachten op één punt gevestigd zijn, dat dan ook de hoofdzaak der schriften uitmaakt. Zulke schriften, als zij te goeder ure ter wereld komen en door bekwame handen vervaardigd zijn, hebben hoedanigheden, die geen ander bezit, en die hun de volksgunst en de duurzaamheid verzekeren.

Om slechts van de grootste epische werken, die de letterkundige geest van Europa ons tot erfenis nagelaten heeft, te gewagen, weten wij, dat oud Griekenland door een gedacht beheerscht wierd : de ontwikkeling der krijgskundige hoedanigheden en inzonderheid van den persoonlijken moed en de lichamelijke sterkte ; dit maakte den mensch groot op aarde, gaf hem macht en aanzien, en bracht hem na den dood tot den rang der goden of halfgoden. Wat men najoeg was krijgsroem, wat men zong waren heldendaden, wat men droomde waren bovennatuurlijke wapenfeiten. Men zong, men vergoodde om strijd de groote krijgers, en een dichter, een ziener ontstond, die van alle brokken een prachtig geheel, eene schepping met den geest zijns volks bezield, vormde, en aan Griekenland een vaderlandsch gedicht en aan de nakomelingschap de Ilias gaf. Dagen van kinderlijk geloof, van licht ontstekene verbeeldingskracht, wat waart gij geschikt om de dichterlijke bijbels der volkeren aan de van God gezondenen voor te spellen !

Najagen van roem, zucht naar verre, gevaarlijke tochten, gepaard met het geloof aan bovennatuurlijke wezens en met

zuivere en hertstochtelijke liefde, waren de onderwerpen, die de dichters van het Nevelingenlied, het epos van oud Germanië, bezongen.

Godsdienstige en staatkundige dweperij, schrikbeelden van de hel der Catholieken, die in de middeleeuwen zoo zeer verspreid waren, bezielden Dante, wanneer hij zijnen Inferno schreef.

Ridderlijke ondernemingen, dwepende vrouwenliefde deden Tasso's verloste Jerusalem ontstaan.

Welk gedacht, welke strekking heerschte nu in de 12e en 13e eeuw in onze streken ?

Het was de ontwikkeling der vrijheid, de ontvoogding der gemeenten. Reeds lang bewoog zich in de burgerij een andere geest, dan die, welke de edele ridders het harnas deed aangespen en het zwaard in de hand nemen; er was een ander maatschappelijk bestanddeel opgegroeid nevens dat, welk in verre landen de Sarrazijnen ging bevechten of in zijne sterke burchten rooverstochten beraamde, of om de eer zijner schoonen in de steekspelen kampte, en de ridderromans, die de sabelslagen dier menschenklievers of de uitzinnigheden dier dolverliefde ridders bezongen, bevredigden voorzeker al de behoeften der samenleving niet meer. De burgerman ook had in aanzien toegenomen, en soms met geweld, maar gewoonlijk door onderhandelingen met zijnen heer, had hij van dezen rechten, of liever voorrechten, weten te ontfutselen. Dikwijls werd de overmoe-

dige ridder door den listigen poorter in beraad overwonnen; de wijsheid der poorters dier eeuw, gelijk men altoos ziet wanneer zwakkeren tegen machtigeren kampen, was eerder de slimheid, die leert verschalken, dan de gezonde zedekunde, die den mensch veredelt; het was eerder 's burgers verstand, dat zich ontwikkelt en lacht met wat dwazer is dan hij, dan wel het hart, dat beter wordt en anderen zoekt beter te maken.

Reinaert de Vos is er de eerste uitdrukking van. Heb ik noodig er bij te voegen, wat onmetelijke plaats Thijl Uilenspiegel en de avonturen van Keizer Karel, allen kinderen van den zelfden geest, in de volkswijsheid bekleeden? Reinaert is de verpersoonlijking van dien burgergeest; voor ons volk is hij en Thijl Uilenspiegel altijd de hoogste uitdrukking geweest van den listige, die zich niet laat bedriegen, die elk ander om den tuin leidt, en de machtigeren altoos overwint door zijne sluwheid.

De beer is een onverzadelijke vraat, de wolf is wraakzuchtig en gulzig, de leeuw is een koning zonder wilskracht, lichtgeloovig en geldzuchtig; Reinaert heeft al deze gebreken in eenen hoogeren graad, dan welk ander dier ook. Hij maakt zich schuldig aan huichelarij en heiligschenderij; wraakzucht, koele wreedheid en overspel kenmerken zijne gewone daden. Maar iets is in hem, dat al zijne gebreken vergoedt en dat hem de gunst van het volk verwierf, en dit was zijne sluwheid, onuitputtelijk in vonden,

zijn koel beleid, dat hem altoos een middel ter hand geeft om zich te redden. Zeker waren het ongelukkige tijden, waarop listigheid als de nuttigste wijsheid werd verkondigd, waarop men den vos, den verkrachter aller wetten, eene eerzuil oprichtte ; maar men begrijpt dit alles nog in zekere mate, als men nagaat in welk midden de vos en de dichter der 13e eeuw leefden. Rond zich zag de dichter gansch een staatkundig, zedelijk en godsdienstig gebouw krachteloos en verdorven ; koningen zwak en geldzuchtig, als Nobel de leeuw; edelen, die dom en hebzuchtig en wreed waren, als Bruin de beer en Isegrim de wolf; dienaars van den Heer, die meer aan het stoffelijke dan aan het wereldlijke dachten, en daartegenover de jonge gemeenteman, die vooruit wil gaan, de toekomst in het gemoet, die beter begaafd is dan zijn heer, maar verplicht tot opstand, tot slinksche middelen, om zijn recht te verkrijgen, dat de heer hem bij de eerste beste gelegenheid weder zal afnemen. Dit ergert den gemeenteman en hij komt in opstand tegen die samenleving, waar alle begrip van het rechte en het goede verguisd wordt. Met vreugde ziet hij hoe de grooteren bespot en bedrogen worden, en al is het dan ook een schurk, die andere booswichten verschalkt, toch neemt het volk genoegen in zijne boevenstreken, omdat in hem de zwakkere over den magtigere, de listige guit over den dommen groote door zijn verstand zegepraalt.

En daarom ook voelen wij geenen afschrik voor den held

dier grijnslachende geschiedenis; integendeel wij bewonderen in den dichter den man, die in de 13e eeuw te velde trok tegen den moedwil van de grooten der aarde, en die de gebreken der Kerk met spottenden vinger aanwees; wij erkennen in hem eenen zoon van het wijze Vlaanderen, eenen voorvader van hen, die voor de ontvoogding van den Vlaamschen stam streden, een die de baan afbakende, waar de volgende eeuwen zouden op voortwandelen tot het bereiken van hun doel: den algemeenen vooruitgang, de verbetering van het menschelijk geslacht door de ontwikkeling van het verstand en van de rede.

JACOB VAN MAERLANT.

Eene verhandeling gehouden in den kring « het Vrije Woord. »
(AUGUSTUS 1864.)

MIJNE HEEREN !

Weinige weken geleden, had ik de eer in uw midden een gedicht te bespreken, dat op duitschen bodem ontkiemde, diepe wortelen schoot in alle landen door Germanen bevolkt, en eindelijk in onze streek de volmaaktheid bereikte. Reinaert de Vos was Germaansch door zijne geboorte en ontwikkeling, Germaansch door zijnen inhoud en strekking; hij tierde, bloeide en rijpte in ons midden, als een gezonde inlandsche plant, wier wortelen en twijgen noch het zap der aarde, noch de frissche lucht van het geboorteland ontbeerden. Heden avond wil ik u spreken over het tweede groote verschijnsel op ons letterkundig gebied,

over Jakob van Maerlant. Niet als in den Reinaert zal ik hier de ontwikkeling der volkspoëzie, noch het keurige van den dichterlijken vorm te bewonderen hebben ; neen, een ander schouwspel zal hier onze aandacht wekken ; wij zullen de eerste pogingen leeren kennen, die in onze taal werden aangewend, om ons volk den schat der kennissen en wetenschappen mede te deelen welke de geleerden der middeleeuwen bewaard of vergaderd hadden. Tot dan toe had men slechts tot de inbeelding en het gevoel gesproken ; het uur is geslagen, waarop het volk, dat zijn stoffelijk bestaan zoo merkelijk verbeterd heeft, in staat zal gesteld worden, om ook zijne kennissen te vermeerderen en zijn verstand te ontwikkelen.

Het aanwinnen van nuttige kennissen zal in dit tijdvak dan het hoofddoel der schriften zijn ; men zal de poëzie het gebied der inbeelding ontzeggen ; men zal het haar zelfs ten kwade duiden, zoo zij op dien verboden grond gaat omdwalen ; voortaan zal zij zich in het studeervertrek opsluiten, Latijn aanleeren, zwaarlijvige boekdeelen doorbladeren, om in staat te zijn den volke mede te deelen, wat men in de scholen leert. Ongelukkiglijk verliest de vrije godentelg hierbij de meeste harer bekoorlijkheden, de ernstige taal van het leeraargestoelte vervangt haren zoeten zang, en zij verwerpt, als harer statigheid onwaardig, alle lachende beelden, alle bekoorlijke verdichtsels, allen gemoedelijken trant.

En wat al tijd zal er verloopen, vooraleer zij zich van dit logge gewaad zal ontdoen! Gedurende vijf lange eeuwen zal die schoolsche opvoeding haar omknellen als een uitheemsch tooisel, dat hare eigenaardige schoonheid ontsiert, en haren vrijen gang belemmert.

Zeker, zoo wij Van Maarlant slechts als dichter te beschouwen hadden, zouden wij ons verplicht vinden, hem grootendeels die verbastering ten laste te leggen; wij zouden hem niet kunnen vergeven, dat hij, dichter, onbezonnen genoeg was, om de dichterlijkste voortbrengselen zijner eeuw te verguizen; dat hij niet verstond, wat al schatten van poezie er verborgen lagen in de groote epische zangen zijns tijds, die de noordersagen, of de lotgevallen van paladijnen en ridders, of de hekelende Reinaertsoverleveringen bezongen; wij zouden hem nooit vergeven, zijne lange en dorre leerdichten, in de plaats van al die heldenliederen te stellen, af te breken met gansch ons vaderlandsch verleden, en aldus zijnen opvolgeren te leeren, tot walgens toe, de Grieksche en Roomsche goden- en heldenschaar, bij elke gelegenheid en op alle tonen, bezingen. Maar Van Maerlant dacht er wel aan, dichterlijke onderwerpen te kiezen! Hem kwam het er slechts op aan, het volk te onderwijzen, in onze taal de schatten van kennissen uit het Latijn over te brengen; en, zoo hij zulks in rijm deed, was dit gansch toevallig en zonder eenige aanspraak van zijnentwege op dichterroem.

De Vlaamsche proza bestond niet, en Van Maerlant kwam niet op het gedacht ze te scheppen; hij bezigde de taal en den vorm der ridderromans, om de natuurkunde en de gegeschiedenis te onderwijzen. Hij wilde het ernstige en het nuttige in de letterkunde, en, even als de jonge geleerde, die bedwelmd en verblind is bij het zien der schatten van kennissen, die hij gaat vergaderen, zoo ook zag Van Maerlant slechts met misprijzen neêr op de voortbrengselen eener letterkunde, die er alleen op uit was, om de inbeelding te streelen, zonder het verstand eenig krachtig voedsel te verschaffen.

Het is dan hoofdzakelijk als volksonderrichter, dat Van Maerlant zich verdienstelijk maakte, en het is dan ook van dien kant vooral, dat wij hem zullen te beschouwen hebben.

En op dit gebied zal ons voorzeker de stof tot opmerkingen niet ontbreken. Inderdaad, Van Maerlant is geen man, die zich blindelings door den stroom zijner eeuw laat medesleepen; die zich bij de andere dichters schaart, om dartele liederen te stemmen of om de grooten der aarde te verheerlijken; die gedwee het hoofd bukt onder de oppermacht van hoven en kerken. Neen, hij scheurt zich moedig los uit de rangen der dichters, die alleen de machtigen en hunne driften streelen, hij worstelt tegen den stroom der bedorvenheid zijner eeuw in, hij richt vrijpostig het woord tot ridders en prelaten, en in name van wijsheid en recht laakt hij hun gedrag.

Van Maerlant is dus een strijder, gewapend met het gezag der wetenschap, die te velde trekt tegen de misbruiken zijner eeuw, die zijne medeburgers wil verlichten, om hen te verbeteren. Willen wij hem dus ten volle kunnen beoordeelen, zoo moeten wij de eeuw kennen, waarin hij leefde, even als de hulpmiddelen, die hem in zijne onderneming ten dienste stonden. En vergeten wij niet, dat hij leefde in die eeuw, waarop het pleit beslist werd tusschen den adel, die in verval geraakte, maar nog gerugsteund werd door gansch een verleden van moed en gezag, en de gemeenten, die welhaast het toppunt hunner macht gingen bereiken, nog slechts stamelend hunne rechten durfden bevestigen, maar ze welhaast met de wapens in de hand gingen eischen of verdedigen. Zeker moet Van Maerlant's woord van groot gewicht in den strijd geweest zijn, om aan de poorters het bewustzijn van hunne waarde en van de bedorvenheid hunner tegenstrevers in te boezemen.

Nog van eene andere zijde zal Van Maerlant ons zijne eeuw doen kennen.

Geene der toen bestaande kennisvakken onaangeroerd latende, zal hij ons leeren tot op welke hoogte van verstandelijke ontwikkeling de dertiende eeuw, de bloeiendste der middeleeuwen, gekomen was ; hij zal ons leeren, wat men in de scholen wist en dacht over de belangrijkste vraagstukken, die de menschelijke wijsheid tracht op te lossen. En zeker, het vertoog van het staatkundig leven en de

schoolsche bemoeienissen van een zoo merkwaardig en over het algemeen zoo weinig gekend tijdperk, zal niet het minst belangrijke schouwspel zijn, dat de oude dichter ons verschaffen zal.

I.

Jacob Van Maerlant werd geboren romdom het jaar 1220 in het vlek Maerlant, gelegen in het Brugsche vrije, oefende er het ambt van schepen-griffier uit, en stierf daar, of in het naburige Damme, in het jaar 1300. (*)

Dit is nagenoeg alles, wat wij van hem weten ; en meer behoeven wij ook niet om den mensch te leeren kennen ; zijne werken zullen ons inlichtingen genoeg nopens den dichter bezorgen.

Van Maerlant vond, toen hij voor de eerste maal het veld der letterkunde betrad, in het Vlaamsch slechts enkele dichtwerken, het Fransch meestendeels nagezongen, en als men de Sinte Brandaens reize en den Reinaert uitzondert, uitsluitelijk toegewijd aan de lotgevallen der ridders of der strijdgenooten van Karel en Arthur.

Geene soortgelijke onderwerpen wil de jeugdige dichter behandelen, en reeds getuigt hij van het ernstige zijner

(*) Serrure, *Eendracht*, Januarij 1865.

strekkingen met voor zijne eerstelingen zulke werken te verkiezen, die de geschiedkundige waarheid tot grondslag der dichterlijke vindingen leggen.

De *Trojaansche oorlog*, vertaald naar het Fransch gedicht van Benoît de St. Maur, wordt aanzien als zijne eerste proeve. Maar daar dit werk ons slechts broksgewijze toegekomen en van den zelfden aard als zijn tweede gedicht is, zullen wij er over heenstappen, om ons wat uitvoeriger met zijne *Alexanders geesten* (*) bezig te houden.

Twee tijdstippen in den strijd, die de Grieksche wereld tegen Azië voerde, waren bij uitstek van aard om de dichters der middeleeuwen tot zingen uit te lokken : het begin en het einde van den reuzenstrijd, die aanvang nam rond Troja en beslist werd te Arbellen. Sedert eeuwen had Homerus' machtig vernuft het eerste wapenfeit tot de rijkste bron van heldenpoezie geschapen ; en, zoo dan ook de werken van den Griekschen dichter aan de westerwereld op dit tijdstip onbekend waren, dan toch vonden de zangers der ridderromans in de jonger verdichte chronijken van het beroemde beleg, overvloedige stof tot het bezingen van de groote daden der Grieksche en Trojaansche koningen. En des te gereedelijker namen zij die helden der oudheid over, daar deze reeds eene vermomming ondergaan hadden, die hen tot volmaakte ridders, gelijk men ze toen droomde, herschapen had.

(*) Snellaert. — Brussel. 1860-1861. 2 d. in- 8°.

Achilles moest zeker geen haarbreed van Roelant verschillen. De avonturen van den jongen Macedonischen koning moesten niet minder in den smaak vallen van de eeuw, waarop iedereen en te elker gelegenheid eenen krijgstocht in het Oosten ondernam. Was de vijand van den koning van Perzië het toonbeeld niet van alle tegenwoordige en toekomende kruisvaarders ? Voor de tweede maal had het Westen den oorlog verklaard aan het Oosten, en de christene legerscharen vonden meer dan eene gelijkenis tusschen hunne tochten en die van de oude Gricken. Moest Van Maerlant zich niet onwillekeurig de intrede van Godfried van Bouillon herinneren, als hij de eerste ontmoeting van Alexander met den joodschen opperpriester aldus bezong: (*)

Teersten dattien Macedo
Sach, was hi harde vro,
En bete neder op die erde
Oetmodelike van sinen perde;
Over sine knie hi neder seech,
En mettien hoede hi eem neech :
Daer en was ridder noch baroen
Hi en moste oec also doen.

Beide onderwerpen werden dan ook herhaalde malen behandeld, en zoo Benoît de St. Maur het had durven ondernemen, na de groote meesters ook nog eens in zijne

(*) *Alexanders geesten*, B. III, v. 755.

moedertaal den Trojaanschen oorlog te bezingen, zoo dacht zich eveneens Philippe de Gauthier geroepen, om de Ilias eenen tegenhanger te bezorgen. Hij vervaardigde een Latijnsch heldengedicht « de Alexandreïs » genaamd, dat de glorierijke loopbaan van den Macedoniër bezong.

De ongemeene opgang, dien het nieuwe gedicht maakte, en die zoo buitengewoon groot was, dat de Latijnsche klassieken uit de scholen verdreven werden en het Fransche heldenvers zijnen naam aan dit epos ontleende, moest den dichter doen gelooven, dat hij in zijne poging geslaagd was, en dat eindelijk Alexander zelfs geenen Homerus meer aan Achilles zou te benijden hebben.

En men begrijpt eenigszins de ingenomenheid der toenmalige kunstrechters : de Alexandreïs oppervlakkig beschouwd is een volslagen heldendicht : de schrijver heeft al die middelen gebezigd, die men in de scholen opgeeft, om zulk een slach van dichten te vervaardigen, en men mag zeggen, dat hij zijne zaak ten volle kende. Met al de verbeterde leerwijzen onzer eeuw zou men het werk onberispelijk moeten verklaren.

Er ontbrak hem dus noch stof noch vorm, maar iets ontbrak hem, en dit was de dichterlijke geest, de machtige adem, die de schepping van den dichter bezielt, zijn werk leven en kracht bijzet, den lezer diep schokt en onweêrstaanbaar medesleept. Die hoedanigheden, die geen leerboek ter wereld kan bezorgen, moet gij noch in den

Alexandreïs zoeken, noch in de 20,000 verzen der vertaling, die Van Maerlant er op zes maanden tijds van aaneenflanste. (*)

Gij zoudt u bitter te leur gesteld vinden ; gij zoudt een gedicht vinden, waarin gansch het leven van Alexander zoo nauwkeurig mogelijk is beschreven, van aan zijne geboorte tot aan zijn graf, met eene kleine uitweiding nopens zijnen echten vader ; het verhaal zijner krijgstochten, opgesmukt met wat men al redevoeringen in den mond van een groot man kan leggen, zoowel in de raadzaal als op het slagveld, met beschrijvingen van bijzondere en algemeene gevechten, optellingen van legermachten en wat dies meer. Voorts, als het pas geeft, hebt gij al wat men in dees of geen geval gewoon is in een heldendicht in te lasschen, als daar zijn : de beschrijving van een schild, waar eene menigte voorvallen op verbeeld zijn, of van een graf, waar een gansche wetenschappelijke leergang op gebeiteld is ; de allegorische droom vóór den slag zelf is niet vergeten; en, zonder dat het zelfs pas geeft, vindt men er de lessen van Aristoteles « ad usum Delphini » in. De beelden van Darius' schild zijn uit de bijbelsche geschiedenis, en die van zijn graf uit de aardrijkskunde getrokken, en daarenboven is de beschrijving van het graf zoo behendig met die van de reis der koningsmoorders aaneengelascht, dat beide stukken eene volledige

(*) Alexander. X. 1527.

wereldbeschrijving, ter lengte van 1000 verzen, uitmaken. (*) Voeg er nu bij, dat al die bijgaande onderwerpen niet op eene verbloemde wijze, maar *ex professo* en in den stijl van het leerdicht in het epos ingelascht zijn, en gij zult licht begrijpen, hoe verre de mangel aan smaak en gevoel den dichter deed verdolen.

Maar het waren juist die gebreken, welke op Van Maerlant eene onweêrstaanbare aantrekkingskracht moesten uitoefenen. Hij, die het later zoo diep betreurde, « zich besmet te hebben met logenlike zaken, » (**) en die het zich waarschijnlijk toen reeds verweet, « de favelen en boerden der walsche en valsche poëten » nagezongen te hebben, moest met gretigheid een werk verduitschen, dat een ernstiger onderwerp behandelde, dat niet slechts steunde op Franscher poëten verdichtsels, maar wel op de verhalen van geloofweerdige Latjnsche geschiedschrijvers, en dat te elken stonde het verhaal onderbrak, om over het een of ander wetenschappelijk punt uit te weiden.

De vertaling van dit gedicht was voor Van Maerlant de laatste stap op een gebied, waar hij zich slechts een paar malen op waagde, en het was de eerste stap op eene baan, waarop bij gedurende het overige van zijnen levensloop onafgebroken moest blijven voortwandelen. Maerlant ver-

(*) Alexander. VII. 836-1820.
(**) Rijmbijbel. I. 69.

stond het eigenaardige der toenmalige volkspoëzie niet, en voorzeker was het minder om zijne letterkundige waarde, dan wel om zijne wetenschappelijke, dat hij den Alexandreïs overzette. Het was wellicht om dezelfde reden dat dit gedicht onder alle andere middeleeuwsche in zijne oogen genade vond, toen hij later uit de hoogte zijner geleerdheid de beuzelarijen der toenmalige dichtkunde hekelde : hij begreep niet, dat hij misschien het ondichterlijkste der werken zijner eeuw tot voorwerp zijner eenige uitzondering gekozen had.

Inderdaad, voor wie in de poëzie vooral de vrije uitspatting van het gevoel, het streelen der inbeelding zoekt, liggen er schatten van dichterlijkheid verborgen in die werken, welke Van Maerlant slechts met misprijzen noemt. Men leze slechts de overgebleven texten onzer oude volksboeken, die tot die eeuw te huis behooren, zoo als : de Vier Heemskinderen, Karel en Elegast, Floris en Blancefloer, Willem van Oranje (*), en men zal bij elke bladzijde even goed gevonden, als goed geschreven tafereelen aantreffen. Vurig is de verbeelding der dichters, als zij gevechten beschrijven, teeder en hartroerend, als zij liefdetafereelen malen, met fierheid spreken zij van de vaderlandsche helden, en men voelt, dat zij bij elke dier gelegenheden niet

(*) Alle vier « in nieuwer form overgebracht » door Alberdingk Thym. 1 d. in-8°. Amsterdam. 1851. Van Kampen.

alleen met den mond, maar ook uit de volle borst zongen. Arme jonge grijsaard, die dit alles niet gevoelde, die de doode of slechts kunstmatig levende Latijnsche poëzie boven al die frissche jeugdige stemmen van uw volk stelde! Eerste slaaf van die schoolsche geleerdheid, die met de dooden leeft en zich het oor stopt voor den zang der levenden!

En ware het dan nog de echte Roomsche poëzie, die hij boven onze volksdichten verkoos of die hij als eenen dam tegen de steeds toenemende dartelheid wilde stellen! Maar neen; zijns tijds waren de groote Latijnsche dichters weinig of niet gekend; van de Grieken kende men te nauwernood de namen. De heidensche schrijvers waren in den ban geslagen en ik weet niet welke studievorst het vonnis uitsprak, dat Jupiter en Christus niet door denzelfden mond konden geprezen worden. En in gevolge dier veroordeeling haastte de poëtiek zich, als nederig onderdaan der godsgeleerdheid, elken verdachten naam van hare boekenlijst te schrabben, zoodat, op Van Maerlant's tijd, aan het hoofd van de dichterenlijst de namen van Prudentius en Avitus prijken, waarbij zich later slechts, en op eene ondergeschikte wijze, Virgilius, Horatius en Statius komen voegen. (*) De schoolvossen hadden zulk een gezond

(*) Stallaert; *de l'Instruction publique au moyen âge.* T. 23 des mémoires de l'Académie.

begrip van dichterwaarde, dat, bij het verschijnen van den Alexandreïs, alles wat men van de oude klassieken kende, in het duister verviel, en dat het nieuwe dichtwerk in de scholen hun aller plaats innam. (*) De klaarzienden morden wel een weinig; maar de scholasters behielen de overhand. Ik heb u gezegd, wat dit zoo hooggeprezen werk was, en ik zou u ook wel willen kunnen zeggen, wat Van Maerlant dacht, als hij bij Homerus' graf zijnen held deze woorden in den mond gaf: (**)

Dat Omereus screef die geeste,
Dat dunct mi die alre meiste.
Al verwosten oec sekerlike
Hectore, den staresten van dien rike,
Hets meerre ere dat selc een clerc,
Alse Omereus was, die selc were
Makede van dinen daden.
Woulde mi God also beraden,
Dat weletijt soe ic doet bleve
Sulge een clerc mine daet bescreve!
Alle de werelt durenture
Mine wet geit inde mine cure,
Al van daer die sonne op gaet
Tote daer dat si neder gaet,
En van dien suden tote dien norden
Aldaer die werelt mijn es worden,

(*) Qui liber (Alexandreïs) in scholis grammaticorum tantae dignitatis est hodie, ut præ ipso veterum poetarum lectio negligatur. (Henricus Gandavensis.)

(**) *Alexanders geesten*, B. V, v. 1292.

En als ic bin in eertrike
Einnich prince geweldeclike
Also as mer een sonne es;
Nochtan ontsie ic mi al des
Dat mi nae dit grote geval
Een scriver ghebreken zal. (*)

Mijns dunkens moet de jonge held weinig met den Gallo-latijnschen dichter tevreden geweest zijn, en nog wreveliger moet zijne asch getrild hebben, als hij het werk van den Vlaamschen klerk vernam. Wat het Latijnsche opstel nog aan keurigheid en kracht kon bezitten, ging gansch verloren in eene lamme en met stopwoorden aaneengehouden vertaling. Die feilen ontmoeten wij in alle vertalingen van onzen dichter, maar zijn oneindig minder stuitend in zijne geleerde werken, waar niemand toch dichterwaarde zal gaan in zoeken. Op enkele plaatsen, als Van Maerlant geliefkoosde gedachten uiteenzet, wordt zijn toon wat warmer, en onder dit dubbel opzicht is de volgende plaats merkwaardig genoeg, om aangehaald te worden. Darius is

(*) Wie lust heeft, over de juistheid der vertaling te oordeelen, vergelijke met den oorspronkelijken text: Alex. I. 483.

O utinam nostros resoluto corpore tantis
Laudibus attollat non invida fama triumphos.
Nam cum lata meas susceperit area leges,
Cum domitus Ganges, et cum pessundatus Atlas,
Cum vires Macedum Borcas, cum senserit Hammon
Et contentus erit sub sole principe mundus
Hoc solum soli, unumque deesse timebo
Post mortem cineri ne desit fama sepulto.

daar even gestorven, en te dier gelegenheid gaat de dichter voort :

Die geest voer henen, en liet
Dien armen lichame doet en cout,
En voer in dies Goeds gewout.
Salech weren alle sielen,
Wisten wi, eer wi vielen
In die quaetheit, in die sonden,
Wat tormente dat wi vonden
Daer men die sonden in becoept,
Die men in dit lijf beloept.
Wisten wi in dit leven mede,
We groet es die claerhede
Daer die selege selen varen,
So en souden wi niet begeren
Anders goet, en verkiesen,
Daer wi die sele bi verliezen,
Onsuverheit van lichaem
En soude niet sijn bequaem,
Wine souden niet over iagen
Lant en peert, huys en wagen
In dien mede, in dien wijn,
Daer die goliase gerne in sijn ;
Wijn, claereit en bruscart
En souden niet sijn so wart,
Dat men so vele soude in gieten
Dat hen queme te verdrete.
Wisten papen en clerke
Biscop en heren van der kerke
Dien rouwe vander helscher pine,
Si souden scouwen symonine,
Si souden noede eren neven
Die grote, vette provende geven,

Eer sijs te rechte werdich waren;
Men soude niet vercopen, twaren,
Ons Heren erve noch verhuren.
Geloefden si wael dier scrifturen,
Goeds erve, dats kerkelic goet,
(Hi storter om sijn bloet)
Dat souden hebben sine liede
Dor vrientscap en dor miede.
Een rijc man, die cume can beden
Sinen pater noster en sinen creden,
Hevet provende en personaet;
Een arme clerc die bi eem staet,
Die ter cure es wael fondert,
Hevet cume dat hij vertert.
Hier bi wert clergie onwert;
Dies de menige heeft begert.

En zoo gaat de dichter voort aan grooten en kleinen schrik in te boezemen voor de straf, die hen wacht om hunne misdrijven.

Gij ziet, eens dat Van Maerlant de gelegenheid vindt om de zedeleer te verkonden, om bedorvenheid en onrecht te laken, zingt hij uit volle borst, en nog klaarder zal ons dit blijken, als hij, zonder andere schrijvers te raadplegen, naar eigen wijze die vraagpunten bespreken zal, wier toelichting en verklaring hij als het hoofddoel zijns levens aanziet.

Van Maerlant had, gelijk wij bemerkt hebben, den Alexander slechts gekozen om de geschiedkundige en wetenschappelijke waarheden, die hij bevatte; maar die vorm,

om ze te verkonden, moest hem, en niet ten onrechte, als ongeschikt voorkomen. Waarom de waarheid onder de verdichtsels vermommen, of minstens met ijdele sieraden den lezer ongemerkt voordragen'?

Bij die vraag kon Van Maerlant geenen oogenblik aarzelen. Hij, die de riddergedichten veroordeeld had, omdat zij het volk met ijdele zaken bezig hielden, omdat zij het afkeerig maakten van de nuttige kennissen, moest er natuurlijk toe komen, de waarheid elken sluier af te rukken, om ze in hare ongekunstelde naaktheid aan het volk te toonen. Hij, die in elken zang, welke de waanzinnige en buitensporige ondernemingen der ridders als heldenfeiten ophemelde, de verheerlijking van eenen staat van zaken en eene klas van menschen zag, die hij haatte, en wier verheffing de vernedering van het volk noodzakelijk ten gevolge had, hij moest wenschen, dat niet langer de ingebeelde heldendaden, maar wel de echte moed, de ware verdiensten, zoo als de geschiedenis ze geboekt heeft, de bewondering des volks opwekten. Hij, die de onzinnige liefdeverhalen, die eene verwijfde poëzie bezong, doemde als zondig en als verderfelijk voor hart en inbeelding, moest den lust gevoelen, om tegenover die laffe gedichten, boeken te stellen, welke de waarheid en de goede zeden huldigden. En dit deed hij. Geen verdrag meer met de leugen en de zonde. Wat goddelijke en menschelijke wijsheid zekerst en eerbiedwaardigst hebben, zal hij doen kennen. Het krachtige

voedsel der wetenschap zal hij bij volle handen aan de onwetenden gaan uitdeelen.

II.

Van Maerlant maakte zich nagenoeg den ganschen schat van geleerdheid eigen, dien zijn tijdstip bezat. Die schat, alhoewel van klein beloop, was tot dan toe slechts in het bezit van weinigen gebleven. Wij hebben alreeds gezien hoe beperkt het getal der dichters was, welke gekend en in de scholen verklaard werden ; met de overige wetenschappen was het niet beter gelegen, eene enkele echter uitgezonderd, de godgeleerdheid, die over de gansche schaar der menschelijke kennissen als over zoo vele ootmoedige dienaressen heerschte. De godgeleerdheid zelve was op den bijbeltext gevestigd, en de verschillige takken der menschelijke wetenschappen hadden, volgens het grondstelsel der school, maar waarde, voor zooveel zij bijbrachten tot het aanleeren en het onderwijzen der Schrifture. Zoo achtte men grammatica, voor zooveel zij dienstig was tot het verklaren der oorspronkelijke texten, dialectica, voor zooveel zij tot de opheldering der duistere plaatsen hielp. De gansche wijsbegeerte was in de middeleeuwen de kunst, die een tijdgenoot van Van Maerlant noemde : de verwezentlijking van

de goddelijke wijsheid door het gedrag en de kennis (*). Dus moest elke regel der zedeleer, elke wijsgeerige bemerking aan het boek der boeken getoetst worden. Dit was nu eerder de regel, dan het gebruik. De twistredenen over den Bijbel waren al te eng beperkt, om genoegzaam voedsel aan de godgeleerden te geven, en nevens de theologia had zich de wereldsche wijsheid eene breede plaats ingeruimd, en wel derwijze, dat de scholen der middeleeuwen bijna uitsluitelijk weêrgalmden van geschillen over de onvatbaarste en meest afgetrokkene vraagpunten der bovennatuurleer.

Nevens den Bijbel en de Heilige Vaders had Aristoteles eene breede plaats als autoriteit ingenomen. De redekunde werd met voorliefde bestudeerd ; want, daar meest alles op texten en weinig op onderzoek afging, behield diegene de overhand, welke in de meest gezaghebbende schrijvers staafredenen voor zijne meening kon aanwijzen. Daar men nu het zelfdenken wel uit de scholen, maar niet uit den menschelijken geest kan verbannen, zal men zich gemakkelijk inbeelden, wat al spitsvindigheden twee tegenstrijdige leerstelsels moesten gebruiken, om beide met dezelfde texten hunne tegenovergestelde beweringen te bewijzen. Men denke slechts aan den eeuwenlangen strijd der realisten en der nominalisten, die beurtelings in Aristoteles

(*) Sapientiæ divinæ explicatio per doctrinam et opus. R. Baco.

het voor en tegen derzelfde leer vonden. Wij zien in den *Wapene Martyn*, dat Van Maerlant zijnen tol betaald heeft aan die haarklieverij zijner eeuw; maar zijn brein was te helder, om de ijdele geschillen der scholen het volk tot geestesvoedsel te willen opdisschen; de eenige wettig erkende waarheid wilde hij den volke in handen geven: de heilige Schrift.

Maar wilde Van Maertlant nu het gebod der Kerk nakomen, die verbiedt de Schriftuur in de moedertaal te lezen, of verkoos hij eene soort van behandeling, die hem meer vrijheid liet, althans hij vertaalde niet den Bijbel zelf, maar wel eene in Latijnsch proza geschrevene bijbelgeschiedenis, die in zijnen tijd zeer geacht was en eeuwen lang in de scholen gebezigd werd, om de gewijde geschiedenis te onderwijzen. Het was de *Schoolsche geschiedenis (Historia Scolastica)* van Petrus Comestor, kanselier der hoofdkerk van Parijs, die eene eeuw voor Van Maerlant leefde. De *Historica Scolastica* verhaalt al wat de Bijbel bevat, zoowel het oude als het nieuwe Testament, en maakte tevens gebruik van de *Joodsche oudheden* van Flavius Josephus. Op sommige plaatsen weidt zij over de beteekenis van woorden en zaken uit, haalt de verklaringen der Heilige Vaders nopens het betwiste punt aan, en lascht ontelbare zinnebeeldige uitleggingen in den text in. Het is van dit boek, dat Van Maerlants *Rijmbijbel* eene vertaling is, of liever het is uit dit boek, dat hij de stof putte, die hij berijmde. Immers, Van Maerlant

blijft zijnen voorganger niet slaafsch getrouw ; hij laat de uitweidingen weg, alsook de verklaringen der godgeleerden, en van de zinnebeeldige uitleggingen behoudt hij slechts een beperkt getal.

Zoo gelijk wij Van Maerlants werk bezitten, is het een vrij verhaal van de feiten, welke de Bijbel en het Evangelie behelzen ; de schrijver heeft immer het oog gehad op deze twee boeken. Hij lascht daarenboven eenige zedelijk berispende bemerkingen in zijnen text, en bij elk feit stelt hij de overeenkomst der Joodsche en der Romeinsche tijdrekening vast, met de namen der toen levende koningen of groote mannen der heidenwereld aan te duiden. Hij eindigt zijnen Bijbel met den dood van Christus en voegt er als aanhangsel nog een werk bij, den naam van *die Wrake van Jherusalem* voerende, dat hij naar Flavius Josephus vertaalde.

Van Maerlant schrijft de Latijnsche proza zijns voorgangers in dorre rijmregels over, en onder een letterkundig opzicht kan zijn werk ons dus niet langer bezig houden ; wij hebben hem dank te wijten, de menigvuldige inlasschingen te hebben doen wegvallen, maar moeten het tevens nog betreuren, dat hij zich niet geheel en gansch van de laffe allegorieën onthouden heeft, die evenzeer van de eeuwige valsche scherpzichtigheid, als van de nog weinig gelouterde godsvrucht zijner eeuw getuigen.

Veroorlof mij, u hier een voorbeeld zulker allegorie en met eenen eene jaarkundige vergelijking aan te halen ; gij zult tevens een der sierlijkste staaltjes hebben van Van Maerlants berijming. (*)

Ene figure van Lya ende van Rachel. (**)

Lya bediet die oude wet,
Die leelic was en besmet,
En min met Gode was vercoren;
Rachel, die nuwe daer wi toe horen,
Die scone es, en van Gode ghemint.
Al es dat men ghescreven vint'
Dat Lya hadde vele kinder,
Joseph allene, al was hi minder,
Was scoenre en vele vroeder,
Dan iemen onder sine broeder.
Dus eist, al heeft die oude wet
X ghebode van Gode gheset,
Een nuwe ghebod, dats Karitate,
Bringet meer voles ter rechter strate,
Dan alle die X oude ghebode,
En lichteliker ooc te Gode.
Sonder Karitate, dats minne,
Sone coemt niemen ten hemele inne
. . . . . .
In dien tiden dat dit ghesciede,
So verdronken wel vele liede
In eene lovie in Achaya,
Doe Deuchalion en Pyrra
Up enen berch behilden tlijf,
Doe leefde Pallas, tsterke wijf,

(*) Rijmbijbel, Cap. LVII.
(**) De twee vrouwen van Jacob.

Die doot sloech enen gygant,
En dat wulle werc ooc vant.
Om die vroetscepe van haren sinne,
So maectemer sint af I godinne.

Die zinnebeelden waren alle voorspellingen der nieuwe leer, en het grootste getal hunner was bestemd om de volmaaktheden van Maria te doen uitschijnen. Later schreef Van Maerlant nog een afzonderlijk werk «*van der Biblen,*» waarin hij al de zinspelingen, die hij in het oude Testament op Maria toepasselijk dacht te vinden, bijeen verzamelde.

Met het schrijven van zijnen Rijmbijbel bewees gewis Van Maerlant zijnen tijd- en taalgenooten eene der gewichtigste diensten, die hij hun onder het oogpunt der godsdienstige beschaving bewijzen kon. Tot dan toe moesten de dietsche Bijbels nagenoeg ontbreken of van zeer kleinen omvang zijn; Van Maerlant, door zijn uitgebreid werk, deed al kennen wat Bijbel en Evangelie hoofdzakelijkst en leerzaamst bevatten, en stelde dus het volk in staat om onmiddelijk aan de bron der godsdienstige waarheid te putten.

Men denkt algemeen, dat Van Maerlant zich eenige onaangenaamheden berokkende, omdat hij den ongeletterden de Schrifturen in hand gaf, maar dat hij er in gelukte, de goedheid zijner inzichten te bewijzen, en aldus vergiffenis van den Paus bekwam. Voor wie den Rijmbijbel doorleest, blijkt het, dat Van Maerlant nooit op de gedachte kwam, eenig leerstelsel der Kerk aan te randen, en dat

zijne schriften zoo zuiver van ongeloovigheid als zijne inzichten waren. Dat hij zich echter het misnoegen der priesters op den hals haalde, zal niemand verwonderen; niet uit reden zijner bijbelvertaling, maar om de gedurige aanvallen, die hij tegen sommige leden der geestelijkheid richt. Bijna in elk zijner schriften verwijt Van Maerlant aan «papen en clerken» hunne onwetendheid en bedorvenheid, hunne geldzucht en inmenging in wereldsche zaken, en hunne onverschilligheid wegens de belangen der Kerk. Hij klaagt bitter, dat het rijkdom en geboorte zijn, die tot de hooge geestelijke ambten verheffen, terwijl de lagere geestelijkheid bijna in gebrek leeft; hij verwijt aan de groote prelaten, handel te drijven in heilige zaken, zich vet te mesten met de goederen hunner kudden, en meer in het krijgersharnas dan in het priestergewaad gehuld te zijn. Hij stelde zelfs een gedicht op « *Der Kerken Claghe,* » uitsluitelijk geschreven om het gedrag der geestelijkheid te schandvlekken, dat, volgens hem, slechts door den helschen duivel kon ingegeven worden.

Men begrijpt hoe zulke vertoogen, op zulken toon gedaan, moesten ontvangen worden, en in welken geur de vermetele onheilige moest staan, die te elker gelegenheid op de geestelijke overheid smaalde. Voor wie Van Maerlant kent, kan het geen oogenblik twijfel lijden, dat hij waarheid sprak, en alle geschiedkundige getuigenissen staven zijn gezegde. Bewijst dit nu, dat hij afgebroken had met de

geestelijkheid, dat hij haar gezag miskende en haren invloed schadelijk achtte? Dit zou niemand durven beweren.

Maerlant zag in de geestelijkheid twee klassen, zoo verschillig van oorsprong als van aard; de hooge geestelijke beambten, aan wie de eer- en winstgevende posten toevertrouwd waren, die er verscheidene te gelijker tijde bezaten, zonder soms zelfs het minst gewijde karakter te bezitten; die ridder en krijgsman van geboorte en stand waren, en zich maar zooveel om hunne kudde bekreunden, als het noodig was, om hunne inkomsten te ontvangen; die, onwetend en zedeloos, der Kerke tot schande verstrekten; terwijl nevens hen de lagere geestelijkheid werkte, zich verdienstelijk maakte in school en kerk, en een eenvoudig leven leidde. Voor de eerste helft heeft Van Maerlant slechts verwijten; van de tweede spreekt hij met eerbied. En zag de man nu klaar in zijnen tijd? Wij denken ja, en willen een oogenblik bij die vraag verwijlen.

Het is wel verstaan, dat de oplossing voor ons het brandende belang niet meer heeft, dat Van Maerlants tijdgenooten er konden aan hechten: eerstens, omdat de misbruiken der middeleeuwen opgehouden hebben te bestaan of onmogelijk geworden zijn, en tweedens, omdat wij in het geheel niet denken, dat wij, met een gunstig of ongunstig oordeel over de instellingen van het verledene te vellen, aanranden of verdedigen wat van die instellingen tot op onze dagen overgebleven is. Elke tijd heeft zijne

bijzondere behoeften, en zeker zal niemand denken dat, wijl iets nuttig of schadelijk was in de dertiende eeuw, het zulks evenzeer ten huidigen dage is. Wij kunnen kalm over zaken spreken, die alle geoordeeld en meest alle veroordeeld zijn.

De grootste macht, die in de dertiende eeuw bestond, was die der Pausen, vertegenwoordigers der Godheid op aarde. Volgens een algemeen aangenomen grondbegin, waren zij de uitdeelers van alle aardsch gezag, en schonken bij gevolg rijken en staten aan wien zij het goedvonden. Wat nuttig uitwerksel zulke algemeen erkende overheid moest hebben in een tijdperk, waarop van alle zijden onbeteugelde driften tegenover elkander stonden, en het ruwe geweld alleen het pleit besliste, beseft men reeds op voorhand, en dit wordt dan ook door de geschiedenis gestaafd. In de 13e en 14e eeuw onderging dit grondbegin het lot van alle andere instelling ; het ontaardde en verviel, omdat het niet meer op de tijden toepasselijk was.

Om ons slechts met onze streken bezig te houden, zien wij in die eeuw, wier laatste helft Van Maerlants geboorteland zoo bloedige tranen kostte, de pauselijke macht zich op de meest aanstootelijke wijze in de aangelegenheden van Vlaanderen inmengen. Zoo zag men het wettelijk voltrokken huwelijk van Bosschaart van Avesnes en Margaretha van Vlaanderen, drij maal erkend en drij maal op nieuw in twijfel getrokken worden, en tot dit schandelijke spel den Paus gewillig de hand leenen en andere rechters benoemen,

om gewezene zaken op nieuw te oordeelen. Zoo zag men den banvloek te elker gelegenheid over onze landstreek uitgesproken worden, en alle kerkelijke dienst in Vlaanderen opgeschorst, om aan dezen of genen vorst te believen.

En het was niet alleen de Paus, maar vooral de hooge geestelijkheid, die aldus hunne zending miskenden. Slaafsch onderworpen aan de wereldlijke vorsten, van wie zij hunne macht en rijkdommen ontvingen, hielpen zij deze met hun geestelijk gezag in het verdrukken der hun toevertrouwde geloovigen; zij maakten zich bespottelijk in de oogen hunner meesters en hatelijk in die hunner onderhoorigen, en, met ontijdig en onrechtvaardig hun zedelijk gezag te gebruiken, beroofden zij zich zelven van wat hunne eenige macht uitmaakte.

De bedorvenheid hunner zeden heeft Van Maerlant ruw genoeg geschandvlekt, opdat de twijfel diensaangaande onmogelijk zij. Het moest den rechtzinnigen christen, den burger met zijne strenge zeden wel hard vallen, het slechte voorbeeld te zien geven door hen, die op aarde gezonden waren, om de leer van liefde en onbaatzuchtigheid te verkonden; het moest hem wel diep grieven, die onwaardige herders den staf in de hand te zien. Een ander zou er den moed bij verloren hebben; Van Maerlant niet. De christene leer was onberispelijk, en de christenheid zou gelukkig zijn, zoo de geestlijkheid die leer in al hare zuiverheid onderhield en onderwees. Moedig dus het misbruik tegengewerkt, de

hemel zou hem bijstaan en het werk des duivels verbrijzelen. De man kweet zich onbeschroomd en onafgebroken van zijne droeve taak; tot op zijn sterfbed streed hij; de eeuwen alleen konden bewijzen, dat het kwaad te diep ingeworteld was, dan dat eenige hekelverzen het konden doen verdwijnen.

Nevens die hooge geestelijkheid leefde er echter eene andere klas van klerken, die Van Maerlants leermeesters waren, en van wie hij slechts met ontzag gewaagt. Het waren de leden der lagere geestelijkheid die aan de kerken verbonden waren en die in hunne levenswijze niets gemeens met de eersten hadden. In Van Maerlants eeuw was het gansche onderwijs, de lagere, Latijnsche en hooge scholen, toevertrouwd aan het bestuur der geestelijkheid. Zij waren het, die nog eenige kennissen der oudheid bewaard hadden, die boeken bezaten of schreven en ze aan anderen leerden. Het ware eene domheid, op de geestelijkheid te smalen, omdat zij zich het onderwijs in die tijden toegeëigend had. Beter zij dan niemand, en ik houd het er voor, dat zij de eenige verlichtende macht was, die in de middeleeuwen bestond. En hoe zou ik het anders kunnen meenen, als ik van eenen dichter spreek, die al zijne kennissen uit de schriften der geestelijken putte, en al zijne werken naar de hunne vertaalde. Meer had er kunnen gedaan worden, ik stem het toe; maar laat ons erkentelijk zijn voor hetgeen er gedaan is. Zoo de wedergeboorte in de 16e eeuw mogelijk

was, is dit wel daaraan te danken, dat de zaden van verlichting van de 11e eeuw af aan in het volk geworpen werden. Of denkt men misschien, dat de Roomsche beschaving nog levenskracht bezat, om zich zelve op te beuren, of wel dat men tusschen de christene barbaren van eerst af de zaden der verlichting en der rede kon verspreiden? Neen, elk tijdstip heeft een bestemd kenmerk en doel in het leven der volkeren; de middeleeuwen hadden eene in het oog springende noodzakelijkheid, en als die behoefte ophoudt te bestaan, zullen zij hun eigen kenmerk uitwisschen en de hand aan hunne eigene grondzuilen slaan. Onder het oogpunt, dat ons bezig houdt, was Van Maerlant de eerste vernieuwer. Zijne vrijpostige vertoogen aan de bedorvene geestelijkheid gericht, moesten veler oogen over de echte waarde der kerkbedienaars openen, en zijn Vlaamsche Bijbel moest tusschen het volk den lust verspreiden, om zich door eigen oordeel een gedacht van de godsdienstige waarheden te maken. Onbewust begon hij dus de werking, die nog drij eeuwen moest voortduren, eer het oude gebouw der middeleeuwsche beschaving knakt en instort en de nieuwere tijden aanvangen. Gedurende dit lange bestaan van tien eeuwen zal echter de godsdienstige beschaving eenen grooten stap vooruit gedaan hebben. Over gansch Europa zal het christendom de verdorvene of ruwe stelsels van het heidendom vervangen hebben; de groote punten der wijsbegeerte en zedeleer zullen onbetwistbaar vastgesteld zijn,

en het menschdom zal zich zonder achterdocht op nieuwe banen kunnen begeven.

Nevens de wereldlijke geestelijkheid spelen de kloosterorden eenen gewichtigen rol in de middeleeuwen. Ten tijde van Van Maerlant waren het meestendeel hunner in het grootste verval; het is onmiskenbaar, dat een deel der verwijten, welke de prelaten naar het hoofd geworpen werden, eveneens op de kloosterabten doelden. Onder de kloosterbroeders vindt men, even als onder de geestelijkheid, werkzame en nuttige leden, die zich verdienstelijk om de letterkunde en wetenschappen maakten. In de 13e eeuw onstonden echter twee nieuwe orden, die met nieuwe krachten het doel der monniken gingen najagen : de Dominikanen en de Franciskanen. De eersten, hunnen invloed zoekende in hunne geleerdheid, welsprekendheid en in eene nauwe verbintenis met de wereldlijke macht, waar zij later zulk schrikkelijk misbruik van maakten; de tweeden zoekende door de strengheid van hunnen regel, de verzaking aan alle aardsche genuchten, de verkondiging van hervormde stelsels voor Kerk en Staat, de eeuw doen terug te komen van de baan der verdorvenheid, die zij ingeslagen had. Zij oefenden eenen grooten invloed uit op het volk der steden en der velden door hunne dwepende godsvrucht, hunne uiterlijke boetplegingen en hunne talrijke mirakelen. Hevig hekelden zij al het bestaande in Kerk en Staat, en menigeen werd, om zijne onruststokende leer, in de vol-

gende eeuw door de hand des beuls verbrand. Zij gingen zoo wijd, dat zij het verval der oude en nieuwe Wet verkondden ; en in hun midden ontstond er een slach van profeten, die voor het jaar 1260 eene nieuwe veropenbaring aankondigden. Die derde Bijbel zou het algemeen geluk door de armoede der geloovigen en de ingemeenstelling der goederen doen heerschen. Men weet, en zijn « *Wapene Martyn* » getuigt het luide, dat Van Maerlant gansch niet vreemd bleef aan die staatkundige droomerijen, en, zonder nu te willen beweren, dat hij geheel in de buitensporigheden der Franciskanen deelde, beseft men licht, dat hij bewondering en eerbied moest gevoelen voor menschen, die het in zoo vele punten met hem eens waren. Dit verklaart dan ook, volgens mij, waarom hij het leven van den stichter hunner orde schreef. Het leven van Sinte Franciscus van Assisi, vertaald naar de Latijnsche proza van den heiligen Bonaventura, is zeer onbeduidend, de proloog uitgezonderd, die van Van Maerlants hand, en gansch in den profetisch-vermanenden en veropenbarenden zin der toenmalige Franciskanen vervat is. Wonderwerken zijn er met gansche boeken in aangehaald, en dit heeft Van Maerlant in sommiger geest niet weinig schade gedaan.

Men ziet nochtans in alle schriften van Van Maerlant, dat, zoo hij de misbruiken der Kerk berispte, hij altoos haar getrouwe en onderdanige zoon bleef en hij geen wettig erkend mirakel kon loochenen. Nog eens, onze dichter is

geen vrijdenker, hij is een streng geloovige, die om beterswille op de geestelijkheid gispt en die de zedeleer nooit van den godsdienst afscheidt. Hierin is hij de man van zijnen tijd; hij bemerkte niet, en slechts eeuwen nadien zal men het kunnen bestatigen, dat hij eene dubbele inspraak volgde : die der gewoonte en der instellingen, die door den tijd vervormd worden, en die der gezonde rede en der eeuwige zedeleer, die noch vergaan, noch veranderen.

III.

De zuiver wetenschappelijke werken van Van Maerlant zijn « Der naturen Bloeme » en « De Spieghel Historiael ».

Het eerste dier werken vertaalde hij naar het boek « De naturis rerum » van Thomas Cantipratanus, eenen Brabandschen monnik, leerling van den beroemden Albertus Magnus van Keulen, leeraar bij de hoogeschool van Parijs. Wonder genoeg, onze dichter schreef het werk van Thomas, dat hij vertaalde, niet aan dezen, maar aan zijnen meester toe. Dit werk nu handelde over al de vakken der natuurwetenschap : dieren, planten en delfstoffen; het raakte ook enkele verhevenere punten aan, als het wezen der ziel en de sterrekunde, en gaf, ter gelegenheid van de beschrijving

van het een of ander wezen, eene korte zedeles. Van Maerlant, in zijne vertaling, neemt alles op, wat zijne lezers kan boeien, zooals het maaksel en de gewoonten der dieren; de hoogere vragen raakt hij niet aan, en de moralisatiën laat hij gedeeltelijk wegvallen.

Wat de heeren Snellaert en David voor de « Alexanders Geesten » en den « Rijmbijbel » deden, ondernam de geachte Luiksche hoogleeraar Bormans voor de « Naturen Bloeme. » Ongelukkiglijk heeft hij slechts een enkel boekdeel, ongeveer het derde gedeelte van het werk, het licht doen zien. Dit gaf hij uit in 1857, en liet het tot heden toe nog door geen tweede volgen. Ieder, die de verdiensten van dezen taalgeleerde kent, zal het met ons eens zijn, dat de Nederduitsche letteren bij die vertraging een lastig te vergoeden verlies ondergaan.

Als wetenschappelijke waarde staat Van Maerlants werk volkomen op de hoogte zijner eeuw ; hij heeft eenen schrijver vertaald, die aan de beste bronnen wist te putten, en deskundigen hebben bewezen, dat de school van Albertus er verre af was, zonder ernstige kennissen in het vak der natuurkunde te zijn. De schrijvers, die op elke bladzijde aangehaald worden, zijn Aristoteles, Plinius, Solinus en andere aan de middeleeuwen toebehoorende. Die namen bewijzen genoeg, dat, zoo de 13e eeuw geenen voortgang maakte in de wetenschappen, die een grondig en aanhoudend onderzoek tot grondslag hebben, zij ten minste op

dezelfde hoogte stond, als de schoonste tijden der Grieksche beschaving. Dat men nu alles opnam, wat men geschreven vond, en meestal zonder eigen onderzoek op het gezag der schrijvers voortging, hoeft wel niet gezegd te worden. En welke wetenschap werd zoo met verdichtsels ontsierd, als de natuurkunde? Op den huidigen dag, na eeuwen van ernstig onderzoek, twijfelt men nog aan het al of niet bestaan van dees of geen dier. De middeleeuwen, met hun kinderlijk geloof, dat het oor voor elk wonderverhaal geopend had, moesten natuurlijk verlekkerd zijn op beschrijvingen van wangedrochten; geen dan ook dier belangwekkende wezens ontbreekt in Van Maerlants lijst.

Iets wat de toenmalige natuurkunde nog kenmerkte, was de zucht om eene zinnebeeldige zedeleer bij middel der dierenbeschrijving te prediken. Van Maerlant was hierin redelijk gematigd; Bormans bemerkte reeds, dat die zedelessen zijn werk niet te zeer ontsieren.

Om er u een gedacht van te geven, wil ik u eene der weinige en der bijtendste aanhalen, die in het eerste deel zijner « Naturen Bloeme » voorkomen.

Er is spraak van de jachthonden;

Owi! die honden nine bassen,
Hoe si alle daghe wassen,
Dese edele honde van der jacht!
Edelinghe hebben nu die macht
Over dat es kerkelijc goet,
Daer Jhesus omme storte sijn bloet.

Dat souden hebben Ons Heren lede,
Nu hevet al die edelhede;
En dese honden en bassen niet
(Bassen prediken hier bediet);
Want edelinghe nine leeren
Daer si tfole mede bekeeren;
Maer si voeden hen metter proye,
En sulc es, hi hevets joye,
Alsi vrouwen bedrieghen mach
Dits sine proye en sijn bejach.

Het tweede van Van Maerlants geleerde werken is zijn Spieghel Historiael, vertaald naar het Latijnsche prozawerk van Vincentius Bellovacensis, die kort voor onzen dichter leefde, boekbewaarder van den koning van Frankrijk en leeraar van dezes kinderen was. Vincentius vereenigde in één werk al de kennissen, welke men in zijnen tijd bezat; hij verdeelde die stof in drij groote vakken, die hij den *Spiegel der Geschiedenis,* den *Spiegel der natuur* en den *Spiegel der Godsdienstleer* betitelde. Maerlant berijmde het eerste dier drij werken, het *Speculum Historiale,* waarin zijn voorganger de algemeene geschiedenis samenvatte.

Dit boek, even als zoo vele andere dergelijke schriften der middeleeuwen, is van eene verbazende uitgebreidheid, en bevat alles wat de schrijver zelf over het behandelde punt wist, of wat er zijne voorgangers over schreven. Zoo vangt Vincentius met de schepping der wereld aan, en gaat tot het jaar, waarin hij schreef, verzamelende al wat hij in andere schrijvers vond over gewijde en ongewijde

geschiedenis, en wat hij merkweerdigs in het leven van dichters, wijsgeeren of heiligen aantrof. Het is eene opeenstapeling van bouwstoffen, die der geschiedenis nuttig konden zijn, maar eene bekwame hand eischten, om gerangschikt en verbonden te worden.

Voor die taak was Van Maerlant niet opgewassen, en zulk werk lag ook niet in de gewoonte zijner eeuw. Hij vertaalde echter niet slaafs den Latijnschen text; dit ware overigens, wegens de groote uitgebreidheid van het werk, onmogelijk geweest; hij koos slechts de belangrijkste plaatsen uit, en stapte vlug over nevensgaande bijzonderheden, welke Vincentius wijd en breed behandelde. Van Maerlant vervolgde daarenboven waarschijnlijk het werk tot op zijne dagen, dit is, ongeveer tot in 1287. Ik zeg waarschijnlijk, want niet alleen is een der vier deelen van den Spieghel Historiael voor ons verloren gegaan, maar nog ontbreekt er aan het eenige bestaande handschrift het einde van het laatste deel, de gebeurtenissen van de 12e en 13e eeuw bevattende. Dit verlies is des te meer te betreuren, daar juist in dit gedeelte Van Maerlant als oorspronkelijke schrijver optreedt. Het overige van zijn werk heeft voor ons geene geschiedkundige waarde; de bronnen, waaraan Vincentius putte, zijn ons bewaard gebleven en menig boek, dat toen als geloofwaardig voorkwam, is later erkend als bloote verdichtsels bevattende. In de middeleeuwen echter was er volslagen gebrek aan kritischen zin

in de geschiedenis en in de natuurkunde, en elke oorkonde, elke overlevering, ook de minst gegronde, ging voor echt door. Van Maerlant echter is niet verantwoordelijk voor de dwalingen der geleerden zijns tijds: hij vertaalde slechts hunne werken, zonder er eenige hoofdzakelijke wijziging aan toe te brengen. Even als hij dus den roem verliest, dien men zich verwerft met nieuwe wegen in te slaan, of op de bestaande verder dan de voorgangers voort te stappen, zoo ontsnapt hij ook aan het verwijt van domheid en kortzichtigheid, welke men zijnen leeftijd gewoonlijk aanwrijft.

Ik heb alreeds doen opmerken, dat, in de natuurkunde, de middeleeuwen die weinig vleiende titels niet verdienen, en ik mag er bijvoegen, dat zij in de ontwikkeling van kunsten en letteren, belangrijke diensten genoeg bewezen hebben, om eeuwig aanspraak op de erkentenis van het nageslacht te kunnen maken. Aan wie over de wereld der geleerden en geletterden dier tijden nadenkt, toonen zich dadelijk twee bestanddeelen, meestendeels vijandig aan elkander, afzonderlijk werkend en strijdend waar zij zich ontmoeten, maar toch, onwetens en onwillens wellicht, naar hetzelfde doel strevend : de vereeniging hunner verschillende strekkingen, de verbetering en volmaking van elkander door de versmelting hunner tegenovergestelde werking. Het eerste dier bestanddeelen had zijnen oorsprong in het verleden, in de oudheid; het tweede

vond al zijne kracht in het nieuwe en bereidde de toekomst. Het leven van beide vervult de gansche middeleeuwen; als zij zullen versmolten zijn, zal de hergeboorte aanvangen, de oude beschaving zal met de nieuwere verbonden zijn. Als men van den toestand van letteren en wetenschappen in de middeleeuwen spreekt, houdt men niet genoeg rekening van den overgangstoestand, waarin zij zich bevinden; zij komen na een tijdperk, waar de letterkunde eene sedert dien niet meer gekende volmaaktheid bereikte, en zij werden gevolgd door een, waarop aan de wetenschappen eene tot dan ongekende ontwikkeling gegeven werd. Men klaagt dat de letteren zoo zeer in verval zijn, vergeleken bij de klassieke oudheid, en men verwijt de wetenschappen zoo verre tegen de volgende eeuwen achteruit gebleven te zijn. Maar zoo men zich wel wilde herinneren, dat er weinig van de Roomsch-Grieksche scheppingskracht was overgebleven, dat de twee laatste eeuwen van Roma's bestaan eeuwen van verval en onmacht in de letter- zoo wel als in de staatkunde waren, dat alles in dit groote zieltogende rijk woest ondereengeworpen of afgebroken werd, dan zou men misschien wel eenigen eerbied gevoelen voor die onvermoeide wroeters, die uit dien nieuwen zondvloed eenige overblijfsels trachtten te redden, en die er in gelukten, den lust herop te wekken, om de taal der ouden aan te leeren, en, met hunne taal, hunne dichters, ge-

schiedschrijvers en wijsgeeren. Als men dus van domme middeleeuwen spreekt, moet men die mannen uitzonderen, die gansch hun leven in de scholen of boekzalen doorbrachten, aanleerend of onderwijzend, en eene *summa* hunner kennissen als vrucht van eenen ganschen levensloop nalatend; alsook die jongelingen, die met duizenden te Parijs samenstroomden, om de lessen van den eenen of anderen Doctor bij te wonen.

Zeker, en wij hebben het reeds beklaagd, waren al die geleerden soms wel wat kortzichtig, verspilden veel kostelijken tijd in onnutte geschillen, stremden zelfs wel wat te erg den ontwakenden volksgeest; maar het is niet alleen in de middeleeuwen, dat wij dit verschijnsel waarnemen; eeuwen later zal men nog geletterden vinden, die tegen de uiting van den tijdgeest zullen schrijven en blaffen. Zeker, wetenschappelijk gesproken, ging men wel weinig vooruit, leerde men wel grove dwalingen; maar deze had men bij de beste oude schrijvers gevonden, die er insgelijks mede behebd waren. Laat ons niet vergeten, laat ons met dank herinneren, dat het de geleerden der middeleeuwen zijn, wien Europa het verschuldigd was, dat men in de 15e eeuw ten volle nut kon trekken uit de werken, die uit het Griekische Oosten ons werden toegevoerd.

En wat zijn wij niet al aan het tweede bestanddeel verschuldigd! De taal en de beschaving van Rome waren klaarblijkelijk door den ouderdom met onvermogen getrof-

fen; geen mensch vermocht ze nog op te beuren; het Christendom zelf gelukte er niet in; er was daartoe eene gansche omwenteling in ons werelddeel noodig. En gij weet hoe verschrikkelijk deze was. Zij verzwolg alles, menschen en instellingen, kunsten en wetenschappen; de godsdienst alleen werd gered, en ging nu met beteren uitslag op de nieuwe volkeren zijnen invloed uitoefenen.

Ik zal u niet herhalen wat de middeleeuwen in de letterkunde voortbrachten : onze Reinaert, de Fransche ridderromans, de *Divina Comedia* spreken luide genoeg. Het was in die tijden, dat de nieuwere talen ontstonden, die voertuigen voor nieuwe gedachten, die nog ontstaan moesten; het was toen, dat de Gothische bouwkunst hare wonderwerken ten uitvoer bracht. Dit alles toont genoeg, dat de tijd niet verloren werd. De versmelting van de oude en nieuwe volkeren, van de oude en nieuwe talen werd volbracht, de nieuwe geest behaalde de zegepraal over den verouderden en maakte zich dezes grijze ondervinding ten nutte, en deze verjonging, deze hergeboorte sloot de middeleeuwen en opende de nieuwere tijden.

Van Maerlant had in die beweging de partij der geleerden gekozen, omdat op zijnen tijd die nog den vooruitgang en de ware wetenschap vertegenwoordigde, en nog geen hinderpaal voor de vrije geestesontwikkeling geworden was. Maar, terwijl hij de jongere letterkunde veroordeelt, verspreidt hij zelf de nieuwe taal en verlaat de Latijnsche;

omdat het volk deze niet verstaat, en dat zijn doel is, het volk te onderrichten en vrij te maken van wereldlijke en geestelijke dwingelandij. Zoo de man zich bedroog in zijne voorliefde voor de oude geleerdheid, dan toch had hij van dan af de baan gezien, die de nieuwe wereld moest inslaan en die ze, helaas! heden op verre na nog niet afgewandeld heeft; en, door zijnen ijver om de wetenschappen in de moedertaal te verspreiden, moest hij zeker in geene geringe mate tot den vooruitgang der kennissen en de ontvoogding van het volk medewerken.

IV.

Nu blijft er ons nog over, te spreken over de strofische gedichten van Van Maerlant, de verdienstelijkste zijner werken, zoowel door de eigenaardigheid der opvatting, als door de sierlijkheid der bewerking. De dichter, die tot dan toe ootmoedig op het spoor van anderen voortgestapt heeft, neemt hier zijne vrije vlucht. Wijd en breed zet hij zijne eigene en geliefkoosde gedachten uiteen, en die gedachten getuigen alle van eene hooge zedelijkheid, van een zuiver en oprecht gemoed, van eenen breeden en vrijheidminnenden geest. Zijn leven lang heeft hij de recht-

veerdigheid en zedelijkheid aangepredikt in tegenoverstelling van de bedorvenheid der grooten; zijn leven lang heeft hij gekampt tegen de misbruiken, die heeren en prelaten van hunne wereldlijke en geestelijke macht maakten; nooit hield hij op, hunne lauwheid in zaken van eer en godsdienst te laken, en in zijne oorspronkelijke gedichten hernieuwt hij al zijne lessen, al zijne verwijten. Zoo verheven die gedachten waren, zoo krachtig was ook de taal, waarin hij ze vervatte. Hij, die tot dan toe in koude en ondichterlijke rijmen schreef, vindt hier kunstige dichtvormen, en tonen van eenen echt poëtischen geest doorgloeid. Hier zijn de gedachten overvloedig, de taal krachtig en zoo verschillend van zijne vertalingen, dat men met recht heeft kunnen vragen, of de schrijver der strofen en die van den « Spieghel historiael » wel een en dezelfde persoon was. Dit doet ons beseffen, wat Van Maerlant had kunnen zijn, zoo hij zich op de ware dichtkunst en niet op eene dorre berijming had toegelegd. Maar die stukken, welke ons het gemis van zulk oorspronkelijk vernuft doen betreuren, verdienen daardoor zelf te meer onze aandacht, daar zij de eenigste proeven van dichterlijk talent zijn, welke wij van hem bezitten.

Onder de benaming van strofische gedichten verstaan wij « der Kerken Claghe » en « van der Biblen, » waar wij bereids een woord van zegden en waar wij niet meer zullen op terug komen, de drie boeken van den « Martijn, » « de

Disputacie van den Cruce, » en « van den Lande van overzee. » Deze drie laatste stukken moeten wij een weinig nader leeren kennen.

Het voornaamste onder hen is de « Wapene Martijn » of de drie boeken van den Martijn, waarin Jacob, onder den vorm van samenspraak met zijnen vriend Martijn, eenige wijsgeerige punten behandelt. Beurtelings ondervragend of antwoordend, tracht hij eenige der bijzonderste vraagstukken van godsdienstige of staatkundige aangelegenheid op te lossen. Zoo begint hij het eerste boek met te onderzoeken, wat de eer van den adel geworden is, en bekent, dat hem niet ééne deugd bijgebleven is, dat goede trouw en eer onbekenden bij hen zijn geworden, en dat zij nog slechts het oor leenen aan ondeugende vleiers. Bitter bemerkt de dichter, dat de boozen overal de bovenhand hebben, dat het blinde toeval alleen macht en goederen aan de menschen schijnt uit te deelen. Wel heeft zijn vriend hierop te antwoorden, dat in een toekomend leven dit tijdelijk onrecht zal vergoed worden; later stelt hij zelf de vraag, waarom dan hier op aarde die schreeuwende ongelijkheid van fortuin en rang tusschen mensch en mensch, tusschen edel en onedel moet bestaan. En zoo Jacob van gedachte is, dat het ongelijke aandeel, dat de menschen aan de aardsche goederen hebben, voortkomt uit de hebzucht en de ondeugden van eenige hunner, dan kent hij daarentegen geene geschiktere wijze, om het ont-

staan van den adel uit te leggen, dan hem te doen doorgaan voor eene plaag door God aan het menschdom gezonden, om het voor zijn verbreken te straffen !

Maar nevens dien vreeselijken adelstand, slechts berucht door het misbruik dat hij van zijne macht maakt, kent hij eenen anderen adeldom, die slechts weldaden rondom zich verspreidt en dien ieder zich verwerven kan door de eer en de deugd. Om de ongelijkheid der standen te keer te gaan, prijst hij de liefdadigheid aan, niet die, welke de onthouding preekt en zelve in overvloed leeft, maar die, welke hare daden naar Gods geboden schikt ; schoone gedachten in even schoone woorden uitgedrukt :

God, diet al bi redene doet,
Gaf dit wandel aertsce goet
  Der menscheit ghemene,
Datter mede ware ghevoet,
Ende ghecleet ende ghescoet,
  Ende leven soude rene.
Nu es ghiericheit so verwoet,
Dat ele settet sinen moet
  Om al te hebbene allene.
Hieromme stortmen menscen bloet,
Hieromme stichtmen metter spoet
  Borghe ende hoghe stene,
  Den menighen te wene.

En verder :

Al staet na den goede.
Aermoede prijstmen menichfout,
Men seghet : Soe es seker ende bout
  Vor rovers sonder hoede ;

Doch minnen si voer water smout,
Si scuwen hongher ende cout.

—

Si heten vasten, si sijn sat :
  En volghe niet sulken heerde.
Sine minnen niet voer den scat,
Haer hant es altoes sonder gat ;
  Noit was volc boven der eerde,
  Dat meer goets begheerde.

—

Die wech es nauwe ende hoech,
Daer Jhesus bi te hemele vloech,
  Dats passie ende aermoede,
Oftu meer hebs dan di doech,
Om die Gods hulde poech,
  Deele van dinen goede ;
Dine fiere herte boech
Ten armen menscen, ende toech
  Ontfaermicheit van moede.
God selve die noyt en loech,
Ende den milde niene bedroech,
  Sette die in sire hoede
  Buten der duvele roede.

Er is vrij wat verschil tusschen deze kernachtige en vloeiende verzen en de taal van de leerdichten.

In « dander Martijn » spreekt Jacob en zijn vriend over de liefde, en betaalt de dichter zijn' tol aan de toen heerschende valsch verfijnde opvatting van dit gevoel bij de Zuid-Fransche zangers. Hij staat in waarde verre onder de twee andere.

De derde Martijn handelt « van der Drievoudichede. »

Het is, wat het moest zijn, eerder eene dichterlijke beschouwing van de goddelijke volmaaktheden, dan wel een grondig onderzoek nopens het wezen der Godheid. De dichter beschouwt eerst in het algemeen en dan afzonderlijk de personen der Drievuldigheid. Op eene echt verhevene wijze spreekt hij van de Godheid :

God es een wesen vor allen beghinne,
    Tedelste boven al.
Sijn wesen es, alsict kinne,
Tupperste goet, die upperste minne,
    Die es of wesen sal.
Sine ghewerke, daer men kent inne,
Sijn so groet, dat si sijn dinne
    Diet kennen, ende smal. (*)
Sine wijshede es coninghinne
Boven alrehande ghewinne.

—

Heden, ghistre es onse leven,
Ende daer es einde aen ghedreven,
    Si het cort ofte lanc.
Maer alsemen vint van Gode bescreven
Dit woert, « heden, » so isser an bleven
    Een ewelike ommeganc,
Daer gheen ende aen mach cleven,
Noch geen beghin aen wart verheven :
    Sijn wesen es so stranc. (**)
Sire jeghenwoordicheit es beneven
Dat was en de wert, dus eist bescreven.

(*) Weinig in getal.
(**) Sterk.

Het tweede der strofische gedichten is de « Disputacie van der Cruce. » De dichter verplaatst ons op den Golgotha, op den oogenblik dat de stervende Christus zieltogend aan het kruis hangt. Maria, in hare onmatige droefheid, verwijt het kruis, tot moordtuig haars zoons te dienen. Het kruis antwoordt, dat het alleenlijk het besluit der Voorzienigheid volbrengt en de redding der wereld bewerkt. Maria spoort de menschen aan, opdat die dood niet zonder vrucht zoude blijven, en de stervende Zaligmaker verheft zelf de stem, om de ongerechtigheden der menschen te beweenen ; het zijn echter de zonden zijner tijdgenooten niet die hij laakt, maar wel die der 13e eeuw. Meer dan eens komt dit gedicht van de menschen bij het lijden en de dood van den Godmensch te bezweren zich te beteren, in Van Maerlant voor, maar nooit is het zoo treffend als hier uitgedrukt. De eerste woorden dier klacht zijn waarlijk roerend :

En es niemen onder den dach
Diet oyt vreseliker staen sach
Dannet nu staet ter stede.
Hebs al verloren, o wi o wach ;
Dat heylige lant daer ic in lach
Begraven na mensschelichede,
Hort hier een suaer hantgeslach,
Hort hier rouwe sonder verdrach,
Hort hier suaren onvrede,
Thovet claget over die lede.

Zech menssche mere ende besie
Zagestu meeren rouwe ye
Dan du an mi heves vonden?
Wat mocht ic meer doen dor die
Dan hangen, sterven, proef ende ghie (*)
Met al dus suaren wonden?
Merc op di selven ende bespie
In welken dankestuus mi nye (**)
Dat ic gout (***) dine-sonden;
Mi es alse der arme bie,
Die 't honich winnet ende en weet wie
Diet nutten sal met monden
Of danken tenigen stonden.

En dan bepaaldelijk klaagt de stervende, voor wien de toekomst geene geheimen heeft, over de onwaardige herders, die de Christenheid beheerschen, en over de lauwheid en onverschilligheid der vorsten, die dulden, dat zijn graf in de handen der ongeloovigen blijft.

Dit is eveneens het hoofdgedacht van zijn laatste en wellicht schoonste gedicht « Van den Lande van Overzee. » De laatste bezitting der Christenen op de Aziatische kust was in 1291 in de handen van den sultan van Egypte gevallen; de Christenen werden onmenschelijk behandeld en niemand scheen genegen, het zwaard aan te gorden, om de Mahometanen het rustige bezit van het Heilige Land te gaan

(*) Onderzoek en geloof.
(**) Waarom dankt gij mij des niet.
(***) Vergold, betaalde.

betwisten. Uit menig warm dichterhart steeg er echter een wraakkreet op, een oproep de Europeesche vorsten toegestuurd. Van Maerlant bleef te dier gelegenheid niet ten achter; de zeventigjarige grijsaard schreef zijnen oorlogszang, waarin het vurige geloof en de heilige verontwaardiging in elken regel doorstralen. Hij vertoont aan de Christene vorsten de schande, die zij op zich laden met het Heilige Land te verlaten; treffend schildert hij het lijden der achtergebleven Christenen, en den smaad hunnen godsdienst aangedaan. Hij verwijt aan zijne tijdgenooten het misbruik der krijgslieden en gelden voor de kruisvaart bestemd, de verblindheid die hen aanzet om elkander den oorlog aan te doen, en te gedoogen dat de ongeloovigen het Heilige Land bezitten, en besluit dan met eenen echten lyrischen oproep:

Coninghen, Graeven ende Hertoghen!
Die op anderen orloghen
  Ende om een clene dinc verraden,
Peinst wat Jhesus wilde poghen
Om u te brenghen ten hoghen
  Rike, daer altoes is ghenaden.
Zijn huus, zijn lant staet doervloghen
Ende verwoest, als men mach toghen.
  Ende u en dunct niet siere scaden!
Ghi hebt hem sijn bloet ontsoghen;
Twi ontkeerdi Hem uw oghen? (*)
  Ghi hebt enen anderen last gheladen,
  Ende laet uwen God versmaden.

(*) Waarom keerdet gij uwe oogen van Hem af?

Neemt den scilt vermelioene,
Die Jhesus droech omtrent noene,
  Op den goeden vridach,
Doe hi den camp vocht, alse die coene,
Daer hi verdingh maecte ende soene
  Ons jeghen Hem, dietal vermach.
Vonde men prince ende baroene,
Alsmen hier voermaels plach te doene,
  Die Kercke en dade niet zulc gheclach
Want si was des onghewoene
Bi Godefroits tiden van Bulgoene
  Ende bi Carle, die node sach
  Datzi stoet ontfinc of slach.

Die kreet moest echter niet aanhoord worden ; het Heilige Land was en bleef voor de Christenheid verloren. De westerkoningen hadden werks genoeg met de landen hunner leenheeren te overweldigen, of zich tegen elkanders aanmatigingen te verdedigen ; de Paus streed om het behoud zijns oppergezags tegen Koning en Keizer, en een uitheemsche tocht was eene hersenschim geworden. Ten andere, de laatste kruisvaarten, welke men ondernomen had, waren geheel en gansch van hun doel afgeweken ; de staatkunde had hun tot gids gediend, en dezer berekeningen hadden geenen invloed genoeg, om de volksmassa's doen op te staan en hun de wapenen in de hand te geven. In de 13e eeuw had men kruistochten gezien tegen de Albigenzen en de Sicilianen, tegen Egypte en Tunis ; men had zelfs Constantinopel ingenomen, maar de aanwending van al die krachten

was verloren gegaan voor het Heilige Land, en was met zooveel kuiperij, met zooveel baatzuchtige berekening gepaard, dat men hier aan geenen godsdienstijver kon denken. Van Maerlant stierf dan zonder dezen zijnen droom verwezentlijkt te zien, en op zijn doodsbed konden de toen uitgebrokene oorlogen tusschen de verschillende machten van Europa hem genoeg voorspellen, dat er niet zoohaast aan eenen nieuwen kruistocht te denken was.

En dit was de eenigste ontmoedigende teleurstelling niet, die de dichter ondervinden moest, als hij het matte hoofd ter laatste rust op het sterfbed nederlegde. Hij had gansch zijn leven de bijzondere en openbare zedelijkheid aangepredikt, onophoudend aan edelen en geestelijken hunne verdorvenheid verweten en van een vrij en Vlaamsch Vlaanderen gedroomd ; en niet één zijner wenschen was vervuld.

Het schouwspel, dat Europa en Vlaanderen in het jaar 1300 opleverden, was dit van een verward strijden, waar geweld en hebzucht, met list en ontrouw gewapend, alle vijandelijke machten tegenover elkander in het strijdperk hadden gejaagd. De kamp tusschen de voorstanders der verschillende strekkingen, tusschen wereldlijk en geestelijk, koning en leenheer, volk en adel, was een beslissend tijdperk ingetreden ; maar niemand kon nog vooruit zien, wien de zege zoude blijven.

De gansche 13e eeuw is vervuld en als beheerscht door

den strijd tusschen de Pausen en de Vorsten. Terwijl de koningen van Engeland lafhertig het hoofd buigen en hun rijk als leen der Kerk aannemen, verzetten zich de Duitsche keizers Frederik III en Albrecht I en de Fransche koning Philips de Schoone krachtdadig tegen de aanmatiging der Pausen, die over de Catholieke staten het oppergezag willen voeren. Die kamp is van Rome's zijde een der beweenlijkste tijdstippen, die ik ken in de geschiedenis. Gesteund op eenen zedelijken invloed, wien geene wereldlijke macht ten dienste staat, zoeken zij hunnen wil aan de Vorsten op te dringen ; en, als deze weigeren zich te onderwerpen, wordt hun de banvloek naar het hoofd geslingerd en verstaat zich de Paus met den eenen of anderen gelukzoeker of landverrader, om de geestelijke onterving ook tot het wereldlijke uit te strekken. Die handlanger is door de laagste driften bezield en hieruit ontstaan de wangedrochtelijkste verbintenissen, die men zich inbeelden kan. Als het uur sloeg, waarmede de 14e eeuw aanving, stonden Bonifacius VIII en Philips de Schoone tegen over elkander. Beiden, heerschzuchtig en hardnekkig van karakter, vonden alle middelen goed om hun doel te bereiken. Even overmoedig in de overwinning als lafhartig na de nederlaag, had het gegeven woord voor hen geene bediedenis; de macht alleen gold, en de overwinning bleef dan ook aan den koning, den standvastigsten en doortraptsten van beiden. Hij bracht den genadeslag toe aan de inmenging van het geestelijk gezag in de wereldsche zaken.

Tusschen vorst en adel was de strijd even beslissend in de meeste landen van Europa; de koninklijke macht groeide van dag tot dag aan, en had zich sedert lang tot staatkundig grondstelsel gemaakt, de leenroerige bezittingen bij hare erflijke staten in te lijven. De heeren, verzwakt door onderlinge oorlogen, verlaten door de burgers der steden, zagen zich ten allen kante van hunne macht beroofd, zij verloren hunne goederen of moesten zich als onderdanen der koningen en keizers erkennen. Even als de pauselijke macht, was het leenroerig stelsel versleten, en verviel, omdat het geene reden van bestaan meer had. Inderdaad, zoo na den val van het Roomsche rijk de macht tot in het oneindige verbrokkeld werd, vond dit zijne reden hierin, dat het vorstelijk gezag onmachtig geworden was, dat geene algemeene wetten of instellingen gekend en geëerbiedigd werden. Eene menigte ijzeren handen waren er dus noodig om de regeringloosheid te keer te gaan, om den wil des gebieders in de plaats der wet te stellen en te doen eerbiedigen; maar, als de 14e eeuw aanbrak, was het koningdom sterk genoeg geworden, om ook de grootste rijken te besturen. Inwendige verordeningen, algemeene wetten, rechtstreeksche betrekkingen met het middelbestuur maakten de leenheeren tot vertragende of minstens onnuttige raderen in het landbestuur. Die verzwakking van den adel had natuurlijk de versterking van het burgerlijk element ten gevolge; de steden hadden

van de heeren ruime vrijheden ontvangen en verstonden zich nu met de koningen, om die te doen eerbiedigen en uit te breiden; zij wilden tot het eigenbestuur geraken en ondersteunden de vorsten in hunne ondernemingen tegen de edelen, hunne onmiddellijke vijanden. Zij waren te goeder trouw en dachten niet, dat zij zwakke gebieders ontvluchtten, om in de handen van machtigere te vallen, tegen wie elke opstand onmogelijk was. Ondertusschen hadden zij de eer, den onedele tot vrijman te maken, gelijk de leenheeren den slaaf tot laat gemaakt hadden.

Maar in dien grooten strijd ging alles wel ongeordend en verward toe, en Vlaanderen vooral had hevig te lijden.

Het bloeiende land, dat den schoonen naam van eerste graafschap der Christenheid droeg, toen het bestuurd werd door wijze en krachtdadige vorsten, was diep gevallen onder het bestuur der dochters van Boudewijn van Constantinopel en van den eersten graaf uit het huis der Dampierres. Overwonnen door de wapenen en de listige staatkunde van Frankrijk, ontvingen deze hunne opperbevelen uit het zuiden; de heeren en hunne kinderen verbleven als gevangenen of gijzelaars bij het Fransche hof, zij bedelden om 's konings gunst, kropen voor hem neder, en schenen nog slechts door zijne genade te heerschen, totdat hij het oogenblik geschikt zou achten, om het overwonnen land bij zijne staten in te lijven. Vreemdelingen door hunne geboorte en taal, onbekend

met onze zeden, vijandig aan onze vrijheden, begonnen zij die glorierijke loopbaan, die de Burgondische vorsten en hunne erfgenamen moesten voortzetten; die ons land zulke bloedige tranen zou doen weenen, ons onze taal, onze beschaving, onze vrijheden, ons eigenleven moest ontrukken, en die van het land, dat in de middeleeuwen eene perel aan Europa's kroon was, eeuwen lang den zetel der onwetendheid en der onderdrukking moest maken. In dit schoone werk werden zij ondersteund door een groot deel van onzen Vlaamschen adel, slaafschen trawant van den vreemde. De steden hadden nog niet geleerd, hunne heeren als hunne vijanden te aanzien, en alleen op zichzelven te rekenen. In 1300 had de Fransche koning zijnen broeder gezonden, om Vlaanderen als een wingewest te besturen, en Van Maerlant zag zijn geliefd vaderland in eenen afgrond van rouw gedompeld. Hij, die werkte om eene Vlaamsche beschaving tot stand te brengen, die droomde van volksgrootheid, hij zag zijn land beheerscht door vreemden, zijn volk aan eenen gehaten meester onderworpen.

Arme grijze dichter, eerste voorvechter onzer vrijheid en onzer taal, wat moest het u bang om het harte zijn in den doodstrijd. Al uwe wenschen verijdeld, al wat gij lief hadt en waarvoor gij streedt verguisd en overwonnen, niet één droom meer om mede in het graf te nemen !

Wat was het u niet gegeven, het tweede gezicht te bezitten, dat uw jongste zoon u in zijne dichterlijke liefde

leent. (*) Gij zoudt gezien hebben, dat uit dien warklomp nog wel iets nuttigs moest voortkomen; dat twee jaren later die Vlamingen, die gij zoo verbrijzeld en vernietigd moest wanen, moedig opstonden, den vreemden overheerscher verpletterden, en met ongekenden glans de gemeente en burgervrijheid stichtten.

Gij zoudt gezien hebben, hoe gij duizenden navolgers moest vinden, die, als gij, van de vrijmaking hunner broeders het doel van hun leven gemaakt hebben; die al wat God hun moed in het hart en verstand in den geest gelegd heeft, tot dit edele werk inspannen; hoe het rijk van willekeur, gevestigd op verslaving en onwetendheid, allengs moet wijken en plaats maken voor wetten gevestigd op rede en verstand; hoe men te allen zijden bronnen van kennissen aan het menschdom opent, begrijpend dat beschaving op verlichting moet gegrondvest zijn. Gij zoudt gezien hebben, hoe in uw geboorteland duizenden, als gij, hunne moedertaal hoogachten en liefhebben, hare rechten tegen eene gehate vreemde en heerschzuchtige mededingster verdedigen, en ze als het geschiktste middel aanzien, om deugd en wetenschap onder hunne naar onderricht dorstende broeders te verspreiden.

(*) Van Beers : J. Van Maerlant.

HET VLAAMSCHE VOLKSLIED

IN DE MIDDELEEUWEN.

Eene verhandeling gehouden in den kring « het Vrije Woord. »

(DECEMBER 1864).

MIJNE HEEREN !

Men verhaalt dikwijls, dat, wanneer een bewoner der Alpen zijne geboortestreek verlaat, om zich in den vreemde te gaan vestigen, niets hem zoo zeer aangrijpt, niets hem zoo levendig zijn afwezig vaderland herinnert, niets hem zoo weemoedig stemt en zoo onweêrstaanbaar terugdrijft naar de bergen, waar hij zijne kinderdagen sleet, dan het hooren van een der gezangen, die hij kende en lief had, toen hij zich nog niet losgescheurd had van alles wat hem dierbaar was. Zonder nu dat ziekelijk en dwepende heimwee van den Alpenbewoner te gevoelen, moeten wij toch bekennen, dat

men altoos met een hartelijk genoegen, met eene zachte vreugde de liederen wederhoort, die men als knaap zong of van anderen hoorde zingen, bijzonder als het zulke liederen geldt, welke sedert onheugelijke tijden het voorrecht genieten van aan klein en groot ten tolk te verstrekken, om de vreugde lucht te geven, of om de merkwaardige gebeurtenissen aan te stippen.

Wat eene wereld van herinneringen ontstaat er in ons niet, bij het hooren van dees of geen rijmpje, dat moeder ons zong, om onze kindertranen te drogen; wat zalige stonden van huiselijk geluk, van onbewolkte zaligheid verrijst er in ons geheugen, bij het hooren van deuntjes, die wij als kinderen zongen, na ze op grootmoeders schoot geleerd te hebben. Die herinneringen zijn onuitwischbaar, omdat zij ons spreken van de reinste vreugde, die wij ooit genoten, van de wezens, die ons het meest beminden en die wij het meest liefhadden, van aandoeningen, waar alles zuiver en oprecht en niets met baatzucht of valschheid bevlekt was.

Even warm zijn de aandoeningen, die wij gevoelen, als wij de verzamelingen onzer oudere volkszangen openslaan. Gelijk de liederen, die wij als kinderen leerden, ons de eerste dagen van ons bestaan herinneren, zoo ook zien wij voor onze oogen ons verleden als volk verrijzen, wanneer wij de zangen terugvinden, die onze voorvaderen zongen. Inderdaad, de volksliederen zijn de levende gedenkteekens der

geschiedenis van eenen stam ; zij verhalen wat hem sedert zijne eerste dagen wedervoer, wat hem deed weenen of juichen, wien hij vervloekte, of zegende, of bewonderde ; en al die pijnlijke of blijde voorvallen, die het leven van een volk kenmerken, verhalen zij niet op den kouden toon der geschiedenis ; neen, zij zijn de wanhoop- of vreugdekreten zelven, die de voorvaderen slaakten ; alle zijn uit het hart zelf opgeweld, en trillen nog van warmte en gevoel. Als de tijd de geschrevene of gebouwde gedenkteekens lang reeds vernield heeft, dan nog leven zij voort, jeugdig en krachtig, en verhalen ons van een lang verleden. Hoe zouden wij ze dan niet achten en beminnen, die stemmen onzer vaderen, die ons uit de verre tijden nog levendig in de ooren weêrgalmen ? Hoe zouden wij niet trachten geen enkel dier woorden verloren te laten gaan ?

Wat mij betreft, ik heb altoos met vreugde en nieuwsgierigheid onze oude gezangen opgespeurd ; maar nooit werd ik er zoo innig door ontroerd, nooit gevoelde ik hunne schoonheid zoo diep, dan als ik ze las, wanneer ik mijn geliefd Vlaanderen verlaten had. Hoe dikwijls, in den vreemde, spraken zij mij van mijne taalgenooten? Hoe aangenaam deden zij mij menigen langen winteravond slijten ! En heden wil ik trachten, u eenige der gevoelens van voorliefde en bewondering mede te deelen, welke ik voor onze volkszangen koester. Ik zeg bewondering, en, in der waarheid, weinige letterkunden zouden op eenen zoo grooten en

kostelijken schat van volksliederen, als de onze, kunnen wijzen.

Duizenden volkszangen zijn ons bewaard gebleven; Snellaerts lijst telt over de 400 bundels. Mijne taak zou te zwaar zijn, zoo ik op éénen avond gansch die onafzienbare verzameling wilde doorloopen. Ik zal mij heden dan ook alleen bij die liederen bepalen, welke ons van uit de middeleeuwen zijn overgebleven, en die onwedersprekelijk de kostelijkste perels van onzen schat uitmaken. Nevens de waarde, die zij aan hunne oudheid en geschiedkundige herinneringen te danken hebben, zijn zij hoogst belangrijk, omdat zij uitsluitelijk aan Vlaanderen behooren, en aldus met den Reinaert en de school van Van Maerlant de hoofdwerken eener letterkunde zijn, die voor geene andere gelijktijdige moet onderdoen, en die, eilaas! zoo vroeg en zoo jammerlijk in onze gewesten moest uitsterven en vernield worden.

Dit tijdperk heeft ons weinige echte historische liederen nagelaten; wij hebben voorgenomen, deze te behandelen tezelfdertijd als die der 16e eeuw, die zeer talrijk zijn. En, daar wij dezulke niet als volkszangen aanzien, welke aan dezen of genen dichter dienden, om een persoonlijk gevoel lucht te geven, zoo kunnen wij gereedelijk onze middeleeuwsche volkspoëzie in twee vakken verdeelen: de ballade en het godsdienstig lied.

I.

De middeleeuwsche balladen verhalen ons de sagen en legenden, die tot de verste oudheid opklimmen, en meestendeels door alle volkeren van den Germaanschen stam bekend zijn en gezongen worden. Vervat in den schilderenden en levendigen toon, dit letterkundig vak eigen, vloeien zij over van echte poëzie en zouden nog heden ten dage onzen dichteren tot toonbeeld kunnen dienen. Wat gevoelvolle tonen vinden wij schier in elken dier dichtregels ; wat al trekken, die ons terugvoeren naar de oudheid, waar de dood en de min altoos zoo innig vermengd waren ; hoe heilig en grootsch de liefde bij de jonkvrouwen, hoe moedig en standvastig zij bij de ridders was ! Wat al fierheid en wat al weemoed, wat al krachtige moedwil en wat al roerende gelatenheid zich in die zangen paren ! Wat ingeboren gevoel van zangerigheid, wat fiksche en bondige trekken in het malen der toestanden ! Opent de verzameling dier liederen, en eene heldere straal van poëzie ruischt u tegen, rijk genoeg om ook de dorstigsten te laven.

Een lied biedt zich gansch natuurlijk aan, om de verzameling te openen, namelijk het *Hildebrants-lied*. Terwijl al de overige zangen ons alleen toegekomen zijn, vervat in handschriften der 15e eeuw of in gedrukte uitgaven der 16e,

bezitten wij van dezen, nevens den jongeren text, ook den oorspronkelijken, die waarschijnlijk tot de achtste eeuw moet opklimmen. Het oude gedicht is bij de lezing onverstaanbaar geworden; het heeft nog het eindrijm niet, en bezit slechts het aanrijm (alliteratie.) Maar met de overlevering ontdeed zich het lied van den verouderden vorm; en, gelijk wij het nu bezitten, verhaalt het in epischen trant, hoe Hildebrant zijnen zoon en zijne vrouw wedervond.

Dees lied is op de innigste wijze met onze oude heldensage verknocht. In de Nevelingen is de oude Hildebrant, met zijnen meester Diederik van Bern, aan het hof van Etsel, als daar de Burgundiërs aankomen; het is hij, die Chriemhilde doodt, nadat zij den gevangen Hagen het hoofd heeft afgeslagen en aldus een einde stelt aan den nood der Nevelingen.

De sage noch de geschiedenis verklaren wie Hildebrant is; en ik kan mij hier niet inlaten met de gissingen, die over de bediedenis van den naam zijn uitgebracht; Diederik van Bern integendeel draagt in de Nevelingen den naam van koning der Amelingen, en de geschiedenis erkent in hem Diederik, koning der Ostrogothen, die het Roomsche rijk in Italië ten gronde bracht. Die naam had later zulken weêrklank in Noord-Europa verkregen, dat men hem waardig achtte eene plaats, en nog wel eene voorname, in het later verzamelde Nevelingen-lied te bekleeden. Altoos is hij daar verzeld van Hildebrant, en ons lied treft het

L. of C.

krijgerenpaar aan, op het oogenblik dat de getrouwe dienaar den koning gaat verlaten, om naar zijn land terug te rijden, en dat hij dees besluit aan zijne wapenmakkers doet kennen. Hertog Ameloen waarschuwt hem, dat hij niet ongedeerd zal aankomen, daar hij onderwege zal te strijden hebben tegen eenen jongen held, die elken voorbijganger aantast. Die waarschuwing kan natuurlijk geenen indruk te weeg brengen op het onversaagde gemoed van den ouden krijger; beschimpend antwoordt hij :

« Soude hy my daer aenranden
Met eenen evelen moet ?
Ic doorhouwe hem sijnen schilde ;
Ten doet hem nimmer goet ;
Ic doorsla hem sijnen schilde
Met eenen schermerslach,
Dat hijt sijner vrou moeder
Een jaer wel claghen mach. »

En, toen hij later den jongen Hildebrant op « des markes pleine » vond, en deze hem beval terug te keeren, grijpt een redetwist plaats, die welhaast in gevecht verkeert. De oude antwoordt :

— « Soudic te rugghe keeren
En houden mijn gemac ?
Van strijden en van vechten
Ic al mijn daghen sprac,
Van strijden en van vechten
Al tot mijn henevaert,
Dat zeg ic u, wel jonger helt,
Daeraf is grijs mijn baert. »

— « Dien baert sal ic u uutrucken
En daertoe seere slaen,
Soe dat u dat roode bloet
Over u wàngen sal gaen.
U harnas en uwen schilde
Moet ghy my geven. . . ,
En ghy blijft mijn gevangen,
Wilt ghy behouden sijn. »

—

— « Mijn harnas ende schilde
Daer heb ick my mede geneert;
Ic en was noyt mijn dagen
Van eenig man verveert. »
Sy lieten daer hare woorden
En gingen met sweerden slaen.
. . . . . .
. . . . . .

—

Die jonge bracht dien ouden
Een al soo swaren slach
Dat hy van alle sijn dagen
Verveerder noyt op en sach.
Sijn peert sprong achter rugghe
Wel twintich vademen wijt.
« Den slach die ghy daer slaget,
Heeft u geleerd een wijf! »

—

— « Soudic van wijven leeren,
Dat ware my groote schand,
Ic heb noch ridders en heeren
Al in mijn vaders lant;
Ic heb noch ridders en knechten
Al in mijn vaders hof;
En wat ic niet geleert en hebbe
Daer over soo leeric noch. »

Het quamp soo dat die oude
Liet sincken sijn groenen schilt,
Soo dat hy der jongen Hildebrant
Sijn sweert al ondergine;
Die greep hem in sijn midden
Aldaer hy tsmalste was;
Hy wierp hem neder ter aerden
Al in dat groene gras.

En nu bespot de overwinnaar den overwonnen ridder; schimpend vraagt hij naar zijne herkomst, waarop de jonge Hildebrant antwoordt met zijne ouders te noemen. Dan volgt de herkenning tusschen vader en zoon en hun gezamentlijke terugkeer bij vrouw Goedele.

Eenige kleine vlekken zijn in dit eerbiedwaardig overblijfsel van vroegere dagen geslopen; maar, zoo als men ziet, hangt het ons een treffend tafereel op van de woeste zeden der onverschrokken krijgers, die het Roomsche rijk verdelgden.

Onmiskenbaar draagt het in den ganschen samenhang, zoowel als in de minste bijzonderheden, de blijken van den Germaanschen heldentijd; in woorden en daden is het zijner edele afkomst waardig. Ook, al wisten wij niet stellig, dat onze held eene plaats verwierf in het Nevelingen-lied, dan nog zou onze volkszang ons genoeg aanduiden, dat hij tot eenen epischen sagenkreits behoort, en onder alle opzichten waardig is er in opgenomen te worden.

Een lied, dat nog tusschen ons volk voortleeft, maar dat

oneindig meer geleden heeft door de mondelijke overleveringen of door eene domme herdichting, is dat « *van den hertog van Brunswijk hoe hij verzeilde op de wilde zee.* »

Brunswijk is ten oorlog op zee gevaren, na alvorens bij het afscheid eenen ring met zijne vrouw gedeeld, en haar den raad gegeven te hebben van te hertrouwen, zoo zij hem na zeven jaren niet zag wederkeeren. Zijne vloot vergaat gedurende een onweder, en zijn schip blijft alleen over. Hij en zijne manschap zwalpen op eene ongekende en gevaarlijke zee rond, en zien dagelijks den hongerdood te gemoet. Nu komt op zekeren dag een felle roofvogel, en ontvoert eenen der zeelieden. Brunswijk ziet hier een reddingsmiddel in ; hij gebiedt, dat men hem in eene ossenhuid naaie met zijn zwaard, en hem op het dek nederlegge. De roofvogel ontvoert hem, en brengt hem in het nest zijner jongen. Daar snijdt de hertog de ossenhuid open, doodt de jongen en gaat om het land te verkennen. Hij ontmoet eenen leeuw, vechtende tegen eene slang, doodt deze, en verwerft zich aldus de erkentenis van het dier, dat hij bevrijd heeft. Lang verschafte hem de leeuw voedsel ; maar haast ging het zevende jaar verstrijken, en de hertog dacht met weemoed aan den oorlof, dien hij zijner echtgenoote gegeven had.

Toen hij eens aldus in gepeinzen verzonken was, kwam een schip aanlanden, en de duivel, die tusschen de bemanning was, stelde den hertog voor, hem dien nacht nog, gedurende zijnen slaap, tot Brunswijk te voeren ; zijne ziel

moest het loon van dezen dienst zijn. De hertog stemt toe, en neemt den leeuw mede aan boord. Op weinige uren legde het wonderschip den weg af tusschen het onbekende eiland en de woonplaats des hertogen; maar op het oogenblik dat men het land ontwaarde, krabde de leeuw zoo aanhoudend zijnen meester in het aangezicht, dat deze ontwaakte vooraleer men aankwam, en aldus het verdrag met den duivel gesloten vernietigde, omdat hierin bepaald was, dat de overtocht slapend moest gedaan worden. De hertog komt in zijn paleis, op het oogenblik dat zijne vrouw een nieuw huwelijk aangaat; hij zendt haar de helft van den ring, waarvan zij de andere helft bezit, en zoo wordt hij erkend en herneemt zijne wettige plaats.

Even als het Hildebrants-lied ons van de Franken verhaalt, die in de 6e en 7e eeuw het Roomsche rijk overstroomden, zoo herinnert ons dit lied aan de ruwe Noormannen, welke, twee eeuwen later, op hunne broze vaartuigen, het Karolingische rijk van alle kanten bestormden. Iets wat merkwaardig mag heeten, is, dat de laffe omwerking, welke tusschen het volk verspreid is en niet minder dan vijf en zestig coupletten beslaat, nog tamelijk zuiver de maat en den bouw van het Nevelingenvers behouden heeft. En die maat is al te zeer gekenmerkt, dan dat men hier aan een bloot toeval moge denken: inderdaad, het Nevelingenvers, met zijne zes verheffingen in stede van voeten en met zijn midden- en eindrijm, heeft niets

gemeens met onze latere versmaat. Zoo klimt dan de eerste bewerking op tot de 11e of 12e eeuw. In het Hildebrants-lied vinden wij de helden van ons groot epos weder; in het lied van Brunswijk is het de vorm, die behouden bleef. De stof zelve van dit gedicht is eveneens innig verknocht met de Germaansche heldensagen; de opvoering door eenen grijpvogel, de strijd met den draak of slang, de onbekende zee, de verdeelde ring, zijn zoovele omstandigheden, die vaak in de oude Duitsche gedichten voorkomen.

Tot even oude tijden klimt *de jager uit Grieken* op. Het herinnert ons op treffende wijze dit tijdstip, waarop de oude en de nieuwe godsdienst in strijd waren, en de jongste wel de overhand behaald had, maar uit het volksgeheugen het bijgeloof aan weldoende of schadelijke wezens en aan hun bovenmenschelijk vermogen nog niet uitgewischt had. Voor het volk was de macht van de Noordsche bezweerster nog boven die der duivels van het Christendom verheven.

De jager uit Grieken werd door eene toovenares ontvoerd op eenen berg, waar hij bestemd was, aan het spit gebraden te worden, een lot dat velen reeds te beurt gevallen was. Hij redt zich met te verklaren, dat hij de zoon van den koning der Grieken is.

De kol antwoordt:

— « De koninck vande Gricken
Dat is een reusich man :
Soo groot sult ghy niet worden,
Wat baet u 't leven dan ? »

—

— « Zou ick soo groot niet worden ?
Ick ben maer elf jaer oudt ;
Ick zal nog grooter worden
Als gheenen boom int woudt. »
— « Sult ghy nog grooter worden
Als gheenen boom int woudt,
Soo gheve ick u mijn dochter,
Soo welgedaen, soo houdt. » (*)

—

« Sy draegt op haren hoofde
Een croon van peerlen fijn :
Een coninck mochtse vraghen,
Sy sou voor hem niet sijn.
Sy draegt aen hals en borste
Een lelie met een sweert,
De duyvels uter hellen
Die sijnder af verveert. »

—

— « Ghy roemt soo seer u dochter
Ick wilde dat ickse sach :
Ick soudese vriendelijck groeten
En bieden den goeden dach. »
— « Neemt daer dit cleyne peerdeken,
't Loopt snelder als den windt,
Ick salt u heymelijck leenen
Dat ghy mijne dochter vindt. »

(*) Houdt, vriendelijk.

De jagher clom opt peerdeken,
En hy reedt sijnder vaert.
« Oorlof, ghy swarte hoere,
U dochter is veel te swart,
Ick wil met haer niet trouwen!
— « Soo ghy hier by my waert
Ghy soudet my niet segghen :
U dochter is veel te swart! »

—

Zy nam daer op eenen knoeste
En sloeg eenen boom daer neer
Soo dat sy 't woudt deed daveren;
Maer de jagher en was er niet meer.

Even gelijk dit lied sporen van het oude geloof onzer voorouders draagt, zoo vinden wij blijken van hunne ruwe en barbaarsche zeden in het lied van *Halewijn*. Bloeddorstigheid en moorderij zijn de gewone driften dier halfwilden, en maken dan ook den hoofdtoon van dezen zang uit. Het lied is overigens buitengewoon keurig van vorm.

Halewyn was een ridder, die door zijne bekoorlijke stem de jonge vrouwen uitlokte en ze in het bosch voerde, om ze aldaar te verworgen.

En dat vernam eens conines kint,
Die van haer ouders so werd bemint.

—

Si ginc al voor haer vader staen
« Och vader, mag ic naer Halewijn gaen? »

—

O neen, mijn dochter, neen gi niet;
Die derwaert gaen en keeren niet.

Hetzelfde ongunstig antwoord krijgt zij van hare moeder en zuster op dezelfde vraag. Eindelijk :

Si ginc al voor haer broeder staen :
« Och broeder, mag ic naer Halewijn gaen ? »

—

« 't Is mi al eens waer dat gi gaet
Als gi u eer maer wel bewaert
En gi u kroon maer recht en draegt. »

—

Si is al op haer kamer gegaen ;
Si deet haer besten kleedren aen.

—

Wat deet si aen haren lijve ?
Een hemdeken fijnder als zijde.

—

Wat deet si aen haer schoon korslijf ?
Van gouden banden stond het stijf.

—

Wat deet si aen haren rooden roc ?
Van steke tot steke een gouden cnop.

—

Wat deet si aen haren keirle ?
Van steke tot steke een peirle.

—

Wat deet si aen haer schoon blond hair ?
Een croone van goude en die woeg swaer.

—

Si ging al in haers vaders stal
En koos daer tbesten ros van al.

—

Si sette haer schrijlings op het ros
Al singend en klingend reed si door tbosch.

Als zij te midden van het bosch gekomen is, ontmoet zij Halewijn en rijdt met hem voort, totdat zij een galgenveld bereiken, waar zijne vorige slachtoffers hingen. Hier zegt de bloeddorstige ridder haar :

« Mits gi de schoonste maget sijt
Soo kiest u dood, het is nu tijd. »

—

— « Wel, als ik dan hier kiesen sal
Soo kies ic tsweert noch boven al.

—

Maer treet eerst uit u opperst kleet,
Want maegdenbloet dat spreit zoo breet. »

—

En eer sijn kleet getogen was
Sijn hooft al voor sijn voeten lach.

Met dit bloedige zegeteeken rent de maagd naar huis terug :

En als haer vader dat vernam
Tverheugde hem dat si weder quam.

—

Daer werd gehouden een banket
Dat hooft werd op de tafel geset.

In dit lied treedt voor de eerste maal eene vrouw op, ofschoon wel niet in eene bijzonder vrouwelijke rol ; wij zullen ze in de volgende liederen altoos op den eersten rang zien en de breedste plaats innemend.

Als het ontstaan van het Christene ridderwezen de zeden

van westelijk Europa gemilderd had, en de zucht naar wapenroem eene gelukkige afleiding in het dingen naar vrouwenliefde gevonden had, onderging het lied natuurlijk den invloed dier zeden. De ballade zal eenen tijd lang van geene wapendaden meer gewagen, en alleenlijk de lotgevallen van minnende ridders en freulen bezingen.

Wij zullen echter in de eerst volgende liederen zien, dat die overgang zoo schielijk niet was, en dat, wanneer de min de harten niet beving, zij zich nog tot de wreveligste wandaden lieten medesleepen.

Onder het opzicht van vorm zijn de liederen eveneens beschaafder en keuriger geworden ; zachtere denkbeelden eischten zachtere uitdrukkingen.

Zoo verhaalt het *Wachter-lied* het noodlottig einde van twee geliefden en van den slotwachter, die hunne bijeenkomst vergemakkelijkte. Eene koningsdochter haalt den wachter van haars vaders slot over, om haar buiten wete harer ouders de poort tot eene liefdesamenkomst te openen; zij belooft hem drie uren voor den morgend terug te keeren. De wachter opent.

De sterren hoghe saten,
Het maentje so clare scheen,
De maghet liet haer dalen
Op eenen blauwen steen,
Aldaer dat clare water sprane,
Daer by so stont een linde,
Daer de nachtegael sat en sanc.

De maagd belast dezen vogel, den gewonen bode der geliefden, haren minnaar te verwittigen, dat zij hem wacht; die woorden hoort een dwerg; hij zegt, dat hij door den ridder gezonden is, om haar te geleiden. De maagd gelooft hem, en

De dwerrech nam de maghet
By haer snewitte hant,
Hy leidese al so verre
Tot dat hy sijn moeder vant:
« Och moeder dees maecht hoort my alleen,
Ick vondse ghister avond
Op eenen blauwen steen.

—

— « Vont ghijse gister avont
Op eenen blauwen stein,
So brengtse wederomme
Sen hoorter noch u, noch mijn;
So brengtse weder sonder verdrach!
Daer sullen noch drie om sterven
Eer datter aencomt de dach.

En inderdaad, terug op de plaats der bijeenkomst, vindt de jonkvrouw haren minnaar in zijn bloed badend, en doorsteekt zich op zijn lijk.

Den wachter op den toren
Hoe luide wast dat hy sanc:
« In drie en dertich jaren
Noit nacht viel my so lanc!
Al dieder verholen te vrijen plach,
Tis tijt maer datse scheiden,
Ick sieder den lichten dach. »

De moeder hoort den wachter en vermoedt een ongeluk, zij zoekt te vergeefs naar hare dochter ; de wachter boet zijn misdrijf met den dood. Het lied zegt :

Sij lieten hem hauwen en kerven
Ghelijc eenen brasemvisch,

En het eindigt met deze nog al onverwachte zedeles :

Och waerom hebben sy dat ghedaen ?
Omdat geen conincs kinderen
Meer uit avontspelen souden gaen.

De sporen van bijgeloof, die het lied draagt, en de onmenschelijke trek, die het sluit, duiden genoeg aan, dat de beschaving nog met de ruwste misbruiken te kampen had.

Iets dergelijks vinden wij in het lied van *Brunenborch*, waar nogtans de zachtere gevoelens reeds eene breedere plaats innemen. De vrouw zijns heeren had hem eene gansch onschuldige genegenheid getoond ; de ridder verhaalt het zelf :

« In een boomgaert quam ic ghegaen
Daer vant ic scoene jonevrouwen staen
Si plucten de roosen tot eenen cranse
Ende wilde der mede ten avont danse.

—

Mi dochte dat mi den hemel ontsloot
Doe mi die scoenste een cranselijn boodt
Die se voor mi had willen plucken
Met haren handekens suverlicke.

Een valsche ridder bemerkte dit en bracht het zijnen heere over. Brunenborch werd gevangen en in den kerker geworpen.

Daer sat hi wel seven jaer in,
Sijn kop werd wit, ende grauw sijn kin,
Sijn moet begon hem te breken;
Geen woort en konde hi spreken.

—

Ende dat verhoorde dat vrouken fijn,
Si dede sadelen haer telderkijn;
Si quamper al bi den toren
Ende liet haer stemme hem hooren:

—

« O Brunenborch, hebdi mi lief?
Ic ben der niet tot u gerief,
Ic ben voor minen man alleine;
Een kusken doch gevic u reine. »

—

— « Mochtic hier noch ligghen seven jaer
Ende aenscouwen u oghen claer,
Ende eens dages met u spreken
Daer soude mi niet gebreken.

De valschaard hoort op nieuw die samenspraak, en brengt ze zijnen heere over. Nu wordt Brunenborch gehangen en

Si sneden hem uut sijn herte frisch;
Si gavent der liefste teten.

—

« Wat is dat, seide si, dat ic eet
Dat my soo wel gesmaket heeft?
— « Dat was van Brunenborchs herte. »
Dat dede der vrouw groote smerte.

« Hebbic dan gheten dat herte fijn ?
So schenket my den koelen wijn;
Den eersten dronc die sy daer dranc
Haer herte in duisent stukken spranc.

Een roerender voorval en veel zachtere gevoelens zijn in het schoone lied *Het daghet in den Oosten* uitgedrukt. Een « joncfrou, » uitgegaan zijnde om haren geliefde te ontmoeten, vindt slechts zijn lijk ; niemand wil haar bijstaan in het begraven, en zijzelve vervult die droeve taak.

Si nam hem in hare armen,
Si custe hem den mont,
Si custe hem gheen corter wilen,
Maer also menegher stont.

—

Met haren blonden haren
Dat si wreef af dat bloet;
Met hare cleene schoone handen
Dat si sijn ooghen sloet;

—

Met sinen blanken sweerde
Dat si sijn grafken groef;
Met haren sneewitten armen
Dat sine ter aerden droech.

—

Met haren blanken handen
Dat si dat belleken clanc;
Met hare suete heldere stemme
Dat si vigilien sanc.

—

« Nu willic mi begheven
In een clein cloosterkijn,
Ende draghen die swarte wilen,
Teeren des liefsten mijn. »

Gij ziet wat stappen gedacht en vorm te gelijker tijde gemaakt hebben : het terugstootend barbaarsche is verdwenen, en reeds heeft het Christene element zich in de liederen vertoond : kerk en klooster vervangen bosch en slottoren.

Als voorbeeld van de volmaaktheid, welke het lied op dit tijdstip bereikte, wil ik U het lied *van de twee conincs kinderen* in zijn geheel aanhalen, U waarschuwende, dat hier, gelijk elders, de taal in den bewaarden tekst verjongd is.

Van twee koningskinderen.

Het waren twee coninckskinderen,
Sy hadden malcander soo lief ;
Sy conden byeen niet comen,
Het water was veel te diep.
Wat deed sy ? Sy stac op drie keersen,
Als savonds het dagelicht sonc.
« Och liefste comt, swemter over ! »
Dat deed sconincs sonc, was jonc.

—

Dit sach daer een oude quene
Een al soo vilijnich vel :
Sy ghinker dat licht uytblasen.
Doen smoorde die jonghe held.
« Och moeder, mijn liefste moeder,
Mijn hoofdjen doet mijnder soo wee !
Mocht icker een wijle gaan wandelen ;
Gaen wandelen al langs de see ! »

— « Och dochter, mijn liefste dochter,
Alleen en moogt ghy daer niet gaen :
Maar weet uwe joncste suster,
Laet die met u wandelen gaen.
— « Och moeder, mijn joncste suster
Is noch een soo cleinen kint ;
Sy pluckter wel alle die bloemekens
Die sy onder weghen vint.

—

Sy plukter wel alle die bloemekens,
Die bladerkens laet sy staen.
Dan claghen die lieden en seggen
Dat hebben sconinckskinderen gedaen. »
— « Och dochter, mijn liefste dochter,
Alleen en moogt ghy daer niet gaen ;
Maer weet uwen joncsten broeder,
Laet hem met u wandelen gaen. »

—

— « Och moeder, mijn joncste broeder
Is noch een soo cleinen kint :
Hy loopter naer alle de voghels
Die hy onder weghen vint. »
De moeder ginc naer de kerke,
De dochter ginc haren ganc,
Tot syer by twater een visscher,
Haers vaders visscher, vant.

—

« Och visscher, soo sprac sy, visscher,
Mijns vaders visscherkijn,
Ghy soudt er voor my eens visschen
Het sal u ghelonet sijn ! »
Hy smeet sijne netten int water,
De loodekens ginghen te gront ;
Int corte was daer gevisschet
Sconincs sone, van jaren was jonc.

Wat troc sy van haren hande ?
Een vingherlinc roode van goud.
« Houd daer, seyde sy, goede visscher,
Dees vingherlinc roode van goud ! »
Sy nam doen haer lief in haer armen,
En custe hem aen sijnen mond.
« Och, mondeken, cost ghy noch spreken !
Och, herteken, waert ghy gesont ! »

—

Sy hielter haer lief in haer armen
En spronc er met hem in de see.
« Adieu, seyde sy, schoone wereld
Ghy sieter my nimmermeer.
Adieu, o mijn vader en moeder,
Mijn vriendekens alle ghelijc.
Adieu, mijne suster en broeder,
Ic vare naer themelrijc.

Wat zachte en roerende poëzie, wat kinderlijk onschuldige gedachten, wat zangerige taal !

Zuiver en hecht is de liefde, waarvan dit lied getuigt : aan het leven verzaken uit liefde tot den beminde, is zeker wel het hoogste blijk van getrouwheid, dat men hem geven kan, en nogtans wordt deze opoffering overtroffen door die waarvan het lied van de *Verholen liefde* spreekt. Een ridder reist af, en vraagt aan zijne geliefde, dat zij zeven jaren in de wildernis zoude leven. Zij ent zich zelve de melaatschheid in, en vraagt dan aan haren vader :

« Och vader, bouwt my daer een huis
Al met het teeken van 't heilig kruis,

Een huis al met een celle,
Waer ik alle urekens van den nacht
Kan kleppen de Lazarusche belle.

—

De vader bouwt er haer daer een huis
Al met het teeken van 't heilig kruis,
Een huis al met een celle
Waer dat z' alle urekens van den nacht
Kan kleppen de Lazarusche belle.

—

Na zeven jaren en eenen dag,
Dat zij noch maen noch zon en zag
Dan door een spleteken van ter zyden
Zag z' haren minnaer komen terug
Op een koningspeerdeken ryden.

Maar welhaast blijkt er eene kiem van verderf in die ridderwereld, in die samenleving, waar adel en deugd schenen gepaard te gaan, ingeslopen te zijn. Die kiem zullen wij zien ontwikkelen, de grondvesten van die hoofsche wereld splijtend en door de ontaarding tot den val bereidend.

Zoo zien wij verleiding en ontrouw vereenigd in het lied van *Eenen Ridder ende een Meisjen jonck*. Een ridder verleidt een jong meisje en verlaat haar nadien. Haar broeder gaat tot den ontrouwen minnaar en zegt :

« Si die met uwen kinde was bevaen
Die leit er hier doot ter eerden. »

Als de ridder zulks verneemt, beveelt hij zijnen schildknecht :

« Haelt mijne spere ende ooc mijn schilt,
Doet mijn swaert aen mijn sijde!
Men vintder valscher boden so veel,
Ic wil daer selver gaen rijden. »

—

Ende doen hi opter heiden quam,
Hi hoorde die clocken clinken;
Hi hoorde wel aen der clocken clanc
Dat si inder eerden moest sinken.

—

Doen hi al op dat kerchof quam,
Hi hoorde die papen singhen,
Hi hoorde wel aan der papen sanc
Dat si haer ter eerden wilden bringhen.

—

Ende doen hi in der kerken trat
Hi sach sijn liefsten staan in bare
Ghedect met eenen barencleet,
Recht oft si ghestorven ware.

—

Doen hief hi op dat barencleet:
Hi sach haer clein vingherken roeren,
Doen loech daer hare roode mont
Doen si hem ghewaer wert daer voren.

—

« Staet op, staet op, mijn soete lief,
Wel overschoone joncfrouwe!
Ic en sal nu noch nimmermeer
U worden onghetrouwe.

—

Al waert mijn vader ende moeder leet
Ende mijn broeders alle vijve,
So sal ic u nemen voor mijn bruit
Ende u trouwen tot mijnen wijve. »

Nog veel aanstootelijker schijnt de ongetrouwheid van den ridder uit het lied *Ic stant op hooge bergen,* als men ziet op welke lage rekening zij gegrond was.

Een ridder heeft eene maagd verlaten, omdat zij hem niet rijk genoeg toescheen ; deze heeft zich in een klooster begeven, waar zij kort nadien verneemt, dat haar vader gestorven is en haar een groot vermogen nalaat. De ontrouwe minnaar verneemt dit en spoedt zich de verstootene op te zoeken :

Mer doen hi quam voor dat clooster,
Hi clopte aen den rinc.
« Waer is dat joncste nonneken,
Dat hier lest wijdingh ontfinc ?
Het is so schoonen kint. »

—

« Dat alderjoncste nonneken
En mach niet comen uit :
Si sit alhier besloten :
Si is haren Jesus bruit,
Ende looft hem overluit. »

—

Dat alderjoncste nonneken
Ghinc voor den ruiter staen ;
Haer hairken was afgeschoren,
Een nonnencleet had si aen ;
Die minne was al ghedaen.

—

« Ghi moecht wel thuiswaert rijden,
Stout ridder ! ghi moecht wel gaen ;
Ghi moecht een ander verkiesen ;
Mijn minnen is al ghedaen,
Een ander leven nam ic aen.

Doen ic was een haveloos meisken
Doen stiet ghi mi metten voet,
Had ghi dat woord doen gheswegen
Dat hadde gheweest u goet
Stelt nu te vreden uwen moet. »

In het lied *Van de Koningsdochter* zijn de laatste sporen van ridderlijke heuschheid verdwenen. De minnaar wordt er een gemeene verleider, gedraagt zich later als een dorpere kinkel, en het geheel eindigt met een tafereel van terugstootende ongevoeligheid.

Het lied is slechts later gedrukt; maar sommige bijzonderheden en de zuiverheid van stijl duiden zijnen middeleeuwschen oorsprong aan.

« Een graven kint » ontvoert « een konincs dochter » en verlaat haar met een pas geboren kind. Bij de scheiding zegt de hardvochtige minnaar tot de jonge moeder :

« Ick wou dat ghy ontbonden waert
Al met u kleine kint,
En dat ick u begraven sach
Onder den groenen lind. »

Niet min barsch klinkt het antwoord :

« Woudt ghy dat ick begraven lach
Onder den groenen lind,
Dan soudick oock wel willen
Dat ghy by de kele er aen hingt ! »

En dan volgt een walgelijk tooneel :

De ridder hief zijn linker hand
En gaf haer eenen slach,
Soo dat sy opter aerden viel
En hoorde noch en sach.

—

« Al hebdy my gheslaghen,
Schoon lief, ten is gheen nood ;
Eer seven jaren omme sijn
Soo gaet ghy nog om brood. »

—

Al voor de seven jaren
De ridder ghinck om brood
Met een lasersklep in sijn handen ;
Hy had soo grooten nood.

—

« O kint van seven jaren,
Set vader eenen stoel ;
Ick heb den dach beleefd
Hy was een ridder koen.

—

O kint van seven jaren,
Gheeft vader nu wat broot ;
Ick heb den dach beleefd
Hy had het niet van noode.

—

O kint van seven jaren,
Schenkt vader nu wat wijn ;
Ick heb den dach beleefd
Hy was de liefste mijn ! »

—

Haer vader achter de deure stônt,
Hy hoorde 't hooghe woort,
Hy troc sijn blanc sweert uitte schee
En hieuw hem af sijn hooft.

Hy nam dat hoofdeken by het hair,
Hij wierp het in haer schoot :
« Hout daer, mijn jongste dochterken,
Beweent dees appel root. »

—

— « Soud ic het al bewenen
Dat hier te bewenen waer,
So had ic wel al de daghen were
Die daer comen in het jaer. »

Zoo diep was de ridderpoëzie gevallen; welhaast zal het volkselement in de liederen dringen, er allengs eene grootere plaats in bekleeden en eindelijk den adel er uit verbannen. De overgang van de liederen, waar de adel de helden oplevert, tot die, waar het volk zichzelf bezingt, het vervangen der Germaansche sagen door de Vlaamsche burgerliederen is uiterst merkwaardig en gemakkelijk stap voor stap na te sporen.

Maar, vooraleer in die nieuwe wereld te treden, moeten wij nog eenen blik terugwerpen op die, welke wij verlaten. Tot hiertoe heb ik er mij slechts op toegelegd, om de opvolging der ons toegekomen zangen naar tijdsorde vast te stellen en ze te doen erkennen als trouwe afschilderingen van het tijdperk, waartoe zij behooren; nu zij het mij toegelaten, ze ook onder het oogpunt der volmaaktheid van hunnen vorm te beschouwen, eene volmaaktheid, die wij op geen ander tijdstip zullen wedervinden. Als men eene liederenverzameling opent, waar oude en nieuwe

stukken zijn in opgenomen, bijv. *Het oude en nieuwe Liedekensboek van Jan Roulans,* (*) het rijkste van alle, erkent men dadelijk de oudere aan de zuiverheid der taal, het sierlijke der wendingen en de waarheid der gedachten; alles is echt dichterlijk opgevat en weêrgegeven, alles draagt het kenmerk van den tijd, waarop het ontstond, en de zeden van die het eerst zongen. Dit deden wij reeds voor de gehalte bemerken en kunnen het met evenveel waarheid van den vorm zeggen.

Zoo, om geen gewag te maken dan van de liederen, die wij reeds ontleedden, zien wij, dat het *Hildebrants-lied* even episch van gang als van inhoud is : daar klinkt het

(*) « Een schoon liedekens boeck in den welcken ghy in vinden sult veelderhande liedekens oude en nieuwe. Tantwerpen tot Jan Roulans. » Deze merkwaardige verzameling, waarvan nog slechts een exemplaar bekend was, werd op nieuw uitgegeven door Hoffmann von Fallersleben (Hannover 1855. Horae Belgicae. Pars undecima.) De Vlaamsche letteren zijn den Duitschen geleerde om deze uitgaaf den grootsten dank verschuldigd, gelijk zij hem reeds, voor zoovele andere ontdekkingen op ons letterkundig gebied gedaan, onder de verdienstelijkste onzer taalijveraars rekenden. Ieder weet dat Hoffmann v. F. zich ook als oorspronkelijk Vlaamsch dichter bekend maakte; maar, wat allen wellicht niet opgemerkt hebben, is, dat de liederen, welke bij Willems onder de n°s 78 (Jonc Gherrit) en 97 (Afscheidlied) voorkomen, door Hoffmann zelf vervaardigd zijn. De Vlaamsch-Duitsche dichter deed ze voorafgaan door de woorden : « Dees en volgend lied zijn in Holland *ontstaan;* ik behoud het mij voor, er iets naders bij gelegenheid over in te winnen. » Willems nam ze op en teekende op n° 78 aan, dat, volgens Hoffmann, dit overoude schoone lied nog in de provincie Holland bekend is ; iets waar Hoffmann, gelijk men ziet, geen woord van repte. Bij 97 duidt Willems het « Jan Roulans' liederenboek » aan ; hier heeft hij zelfs de verontschuldiging niet van misverstaan te hebben. Hoe een geleerde zich soms wel vergist of laat verschalken !

mannelijk en vroom, als de daden, die het bezingt; gespierd zijn de verzen, als de armen der strijders; zwaardreunend weêrgalmen zij, als de slagen, die op harnas en schild neêrbeuken; niet alleen de daden, maar ook de taal is der helden waardig. Het gansche is wel degelijk eene brok uit de Nevelingen, een tafereel Schnorr's teekenpen ontvloeid.

Verhalend en beschrijvend is het lange lied van Brunswyck's wederwaardigheden, zoo als de Noormannen wonderbare en afgewisselde lotgevallen moesten te vertellen hebben, als zij van hunne stroopersstochten in hunne haardsteden terugkeerden.

In *Halewijn* is de vorm nog wel eenvoudig en ruw, maar reeds is de gang luchtig, de verzen zijn welluidender en streven naar zangerigheid. Hierook is het niet meer het domme geweld, dat zegepraalt, maar schoonheid en overleg doen eene jonge vrouw de overhand op eenen norschen krijger behalen.

En dan, als het Christendom al dien stalen moed verzacht heeft, als de Godsdienst der liefde den Godsdienst der macht overwonnen en vervangen heeft, als niet meer wapenroem, maar vrouwenliefde de groote drijfveer der ridders zal geworden zijn, hoe dichterlijk ons volk dan de onderwerpen zijner liederen koos, hoe zoetluidend de tonen waren, waarop het ze bezong! Brunenborch, die voor alle gunstbewijs eene roos uit eenen ruiker ontving en die euveldaad met zeven

jaar gevangenis boette, die later om een hem uit de verte toegezonden kus het leven verliest, acht zich gelukkig, zoo hij slechts eens daags zijne geliefde mag zien en spreken. Een zoo rein gevoel paart zich met eene zoo ijselijke straf in dit lied, dat men onwillekeurig aan sommige der schoonste bladzijden van Dante denkt.

Ik sprak van dichterlijke onderwerpen : de wachter, die te vergeefs naar de geliefden uitziet, en in den klaren, stillen nacht van den toren zong, dat in geen drij en dertig jaren hij zulke lange, bange uren beleefde, is treffend opgevat, en is een der geliefkoosde toestanden van ons volkslied.

De redenen, welke in het lied der *Twee Konings Kinderen* de verliefde aanbrengt, om alleen zonder broeder of zuster wandelen te gaan, getuigen van eenen dichter, die rijk was aan sierlijke gedachten, en er vermaak in nam, ze kwistig uit te drukken.

En dan, wat echt dichterlijke opvatting in het beschrijven van de edele jonkvrouw, die alleen haren minnaar begroef! Hebt gij nergens op een tafereel van Van Eyck of Memling dat blanke treurig droomende vrouwenbeeld gezien, dat in het kille maanlicht naast het lijk van haren minnaar geknield « met hare blonde haren wreef af dat bloed, met zijnen blanken zwaarde dat grafken groef, met hare sneeuwwitte handen dat belleken klonk ? » Wat roerend beeld der getrouwe en ongelukkige liefde ! En zoo rein straalt dit gevoel in alle zangen van dit tijdperk door : terwijl de zuiderlijke dichter

het genot der wulpsche min bezingt, kent ons middeleeuwsch lied niets dan de zuivere standvastige en oneindige liefde. Als de minnares haren geliefde derven moet, zegt zij het leven vaarwel en wordt geknakt gelijk eene bloem, die zonder steun aan het onweder overgelaten is.

Al die beelden waren koo keurig afgeteekend, zoo rijk gemaald, als dichterlijk opgevat ; de uittreksels, die ik aanhaalde, bewijzen zulks genoeg. In elk dezer en in honderd andere straalt het Vlaamsche kunstgevoel krachtig door, in de keurigheid der gekozene bijzonderheden en in den rijkdom der kleuren. Zonder eene vurige verbeelding te bezitten, toont ons volk hier, gelijk elders, dat het de uiterlijke vormen juist opvat en verliefd is op kleurenglans, soms die voorliefde wel eens overdrijft en bonte verwen voor levendige tonen bezigt. De liederen gaan nooit de gemoedsbewegingen na, en hechten zich alleen aan de uiterlijke vertolking door woorden en daden : dit brengt dan ook niet weinig bij, om hun kleur en leven bij te zetten. Nooit verschijnt de dichter zelf op het tooneel, nooit ontsnapt hem eene lange overweging ; de helden van het lied handelen en spreken alleen en zijn daarbij altoos kort en bondig.

Eene enkele uitzondering ken ik aan die gewoonte, en dit wel, wanneer het lied van de natuur spreekt : deze bemint het, vat ze juist en dichterlijk op, en beschrijft ze soms met welbehagen.

Meestal worden de tijdsbepalingen gegeven bij middel

van aanduidingen aan de natuur ontleend. Zoo de morgen: « het daghet in het oosten, het lichtet overal »; de nacht: « de sterren hooghe saten, het maentjen helder scheen. »

En de winter :

Den winter comt aen, den mey is wt
Die bloemkens en staen niet meer int groene.

Of elders :

Voor bloemekens groeyen biesen
Het doet kniedick sneeuwen en vriesen,
Van sanghe so zijn dye voghelkens ghespent.
Den heyrt die valt te cleene,
Die velden staen alleene,
Dye bonte craeyen zijn alleen int lant.

En de lente :

Die mey is so genoechlijken tijt
Het spruyten gelu bloemkens aender heiden.

Of wel :

Die winter is verganghen
Ic sie des meys vertuyt
Ic sie die looverkens hangen
Die bloemen spruyten uit cruyt
In gheenen groenen dale.
Daer ist genoechlyk zijn
Daer singhet die nachtegale
Ende so menich voghelkijn.

De nachtegaal is de geliefkoosde vogel onzer liederen; men ontmoet hem gedurig; hij is de gewone minnebode der ridders, de vertrouweling der geliefden, hij verbeeldt de jeugd en de vrije natuur ; soms speelt hij eene hoofdrol in het lied :

Daer staet een grone linde,
Daer op singhet die nachtegael
Si singet so wel van minnen :

—

Och nachtegale cleyn voghelken
Wildi u tonghe bedwinghen,
Ick salder al u vederlin
Met goudraet doen bewinden.

—

Wat vraghe ick nae u roode gout
Oft nae u looser minnen
Ick ben een cleyn wilt voghelken stout
Gheen man en can mi bedwinghen.

—

Sidi een cleyn wilt voghelken stout
Can u gheen man bedwinghen
So dwinghet u die hagel, die coude snee
Die loovers van der linden.

—

Dwinget mi de haghel, de coude snee
Die loovers van der linde
Als dan schijnt die sonne schoon
So sal ic weder vruecht beginnen.

Die liefde voor de natuur en voor al wat verheven en groot is, kenmerkt ons middeleeuwsch lied. Er straalt

overal iets vertrouwelijks, iets gemoedelijks door, dat u overtuigt, dat die menschen rein van geweten en gemoed waren, zonder kommer en zonder haat, zonder gal en zonder wrok, beminnende wat goed en schoon, wat moedig en rijk was.

Zij stelden zich gansch die ridder- en koningenwereld zoo heerlijk voor, zij aanschouwden ze als wezens, zoo zeer boven hen verheven, dat zij het als eene heiligschennis zouden aanzien hebben, een onkiesch woord te gebruiken, wanneer zij van hen gewaagden.

Wat diepen eerbied het volk moest gevoelen voor zijnen adel, om alzoo elke jonkvrouw in een ideaal van reinheid, elken ridder in een toonbeeld van moed te herscheppen! En dit duidt nog eens te meer den hoogen ouderdom dier zangen aan; hetzij het volk ze zelf samenstelde, hetzij hij ze van de minnestreels afleerde, zeker is het, dat in het hart van hem, die ze zong, nog geen wrok tegen zijne heeren ontstaan was, en dat het volk nog altoos de sloten als de verblijfplaatsen van alle deugd en schoonheid, en hunne bewoners als wezens aanzag, wien geene edele daad vreemd kon zijn: het vergat zijne eigene lotgevallen, om de daden zijner heeren te zingen.

Maar een tijd kwam, dat gansch die samenleving in hare grondvesten geschokt werd; de adel ontaardde en verloor in aanzien en in kracht; de burgerman trotseerde hem en achtte zich zijns gelijke; en, in plaats van de liefde der

schoone koningsdochter te zingen, mengde het volk onbeschroomd zichzelf als handelend persoon in zijne zangen. De scheidsmuur tusschen de standen is weggevallen, en dit zoo gunstige verschijnsel op het staatkundig gebied ontneemt aan het volkslied al zijnen eenvoud en zuiverheid. De man uit de volksklas heeft de beddekoets der edele kasteleine bestegen en uit die vereeniging ontstaat een wanschepsel.

In het lied zijn het de adellijke vrouwen, die den eersten stap doen tot de versmelting der standen; terwijl de norsche heeren de onedelen nog als minderen behandelen, verheffen hunne dochters mannen uit het volk tot zich. In het lied van *Hanselijn* bezorgt de dochter van eenen slotvoogd aan eenen gevangen landknecht de middelen ter ontsnapping, nadat zij te vergeefs hem aan haar vader tot echtgenoot gevraagd had. In het lied der *Ontsnapping* verlost eveneens eene jonge maagd eenen gevangen ruiter, en laat zich van hem ontvoeren. In de liederen van *Thysken van den Schilde, het Schryvertje, de Timmerman,* werden, volgens een middeleeuwsch gebruik, tot den dood veroordeelde burgers vrijgelaten, omdat eene vrouw zich aanbood, om hen te huwen, en in die drij liederen zijn het edelvrouwen, die zich aldus voor het behoud van onedelen opofferen.

Maar niet altoos speelt de ridderklas die schoone rol; de dorper wordt stouter en verwaander; zijn grove lust ontziet

de adelvrouwen niet, en in zijne liederen bralt hij er op, zijne oude meesters verschalkt te hebben. Zoo is het in de liederen *Een buerman had een dommen zin, Te Gherbecke binnen,* een boer of een schrijver, die eene edele vrouw tot echtschennis overhaalt. In *De Heer met zijn Schildknecht* weigert deze laatste elk anderen dienstloon dan de dochter van zijnen meester, en verkrijgt ze dan ook.

Welhaast zien wij het adellijk element gansch uit de liederen verbannen; het volk bezingt zijne eigene daden; soms aanschouwt het deze van eenen gemoedelijken en dichterlijken kant en vindt het lustige en keurige tonen, om zijne vreugde te zingen : de liederen *Van het Visschertje, Van de Spinster, Van het Meisje bij de Vliet,* die u allen bekend zijn, bewijzen dit voldoende. Enkele malen zelf, zoo als in *De edele Landman,* toont het lied, dat burger en boer het volle bewustzijn hebben van hunne waarde en nuttigheid in den staat. Het begin van het lied drukt zulks onbewimpeld uit :

Als ic aenmercke al dat de werelt hout bevaen
So gaet die landtman verre te boven
So my dunct naer mijn verstaen
Hij is seer duechdelic van seden
Dus moet hi prijs van mi ontfaen
Want nacien, landen, sloten, steden,
Voet hi met sine sweetighen leden.

Den goeden landtman tot alder duecht verhit
So loyael diet wel ontknochte
Hi eert, hi delft, hi haect, hi spit
Als menich edel man leit op zyn bedde sochte
Peynst, of die landtman niet en wrochte
Wie soude ons dan met trooste laven
Pausen, Coninghen, Princen, Graven,
Sullen si leven hi moet beslaven.

Maar dit was verre van de regel te zijn. In het algemeen, van het oogenblik dat de volksman in de liederen verschijnt, verdwijnt het echt dichterlijke, om plaats te maken voor het grof zinnelijke. Kiesch- en keurigheid zijn meest over het hoofd gezien, en aanstootelijke toestanden, in onbewimpelde taal voorgedragen, schijnen alleen nog kleur en smaak genoeg te bezitten, om de inbeelding van het volk aan te grijpen en zijne lachspieren in beweging te brengen. Een vreemde schrijver merkte reeds aan, dat het Nederlandsch volk, dat elk ander overtrof door zijne zedelijkheid en huiselijke deugden, zich evenzeer onderscheidde door de aanstootelijkheid zijner zangen. Het fijne gevoel in dichtkunst scheen zich van de 16e eeuw afaan verstompt te hebben, en de Spaansche censuur, die zich onbarmhartig tegen het verspreiden van elk breeder gedacht toonde, zag er geen kwaad in, de naaktste en ontuchtigste gedichten door den druk te laten verspreiden.

De toon der liederen teekent zeer scherp dit tijdstip af, waar onze landaard zich verlaagt, waar zijne zuivere taal

en zeden verbasteren, en zijn verstand schijnt te verstompen onder het misdadige opdringen van vreemde taal, zeden en gedachten. Arm Vaderland, wat hadt gij dan voor gruweldaden bedreven, om aldus gestraft te worden in al wat een volk heilig en schoon bezit? Gij, die wijsheid en poëzie en geleerdheid bezaat, als andere volkeren van dit alles nog beroofd waren, op uwe beurt moest u die drijdubbele kroon van het hoofd vallen. Gij, die geboodt en zongt, als anderen gehoorzaamden en nog slechts stamelden, gij moest de knecht van vreemden worden, die, als de nachtvogels, verblind door uwen glans, er onmeêdoogend al de stralen van uitdoofden en u in de duisternis wierpen, waar hunne oogen aan gewoon waren. En de ellendelingen! zij gelukten er in, in plaats der begeesterde beelden van Van Eyck, de grove slempers van Teniers als toonbeelden onzes volks te doen doorgaan.

Met het bevallige der gedachten ging ook het schoone van den vorm verloren. Men zocht minder de geschikte uitdrukking te vinden, dan wel de naaktheden onder eenen prikkelenden vorm voor te dragen. Algemeen wordt de epische gang vervangen door het verhaal van den held van het lied, die zelf zijne daden bezingt. En welke held, en welke daden! De eene of andere liederlijke ruiter, die de deugd van eene kroegdeerne aan het wankelen brengt! Hier kon dan ook wel spraak van poëzie zijn!

Nevens die minne- en drinkliederen en den hun pas-

senden vorm, bestaat er eene andere richting in de liederen van het einde der middeleeuwen en het begin der 16e eeuw ; het is die der geletterden, der ontwikkelde geesten. Ongelukkiglijk hadden deze zelfs de verdienste der oorspronkelijkheid niet. Ten minste, als het volk van zijne liefde verhaalt, gevoelt het wat het zingt, is er leven en waarheid in zijne schilderingen, hoe grof deze anders ook mogen wezen ; maar als de betweters van dien tijd hun gevoel en taal begonnen te verfijnen, ging zelfs die laatste goede hoedanigheid verloren. De verzuchtingen der verliefde geletterden doen waarlijk glimlachen om hunnen onbegrijpelijken valschen smaak. Zij waren het, die in « *woorden van Rhetorijke* » de eersten die barbaarsche taal begonnen te zingen, waar Fransche woorden met Vlaamsche staarten het eereburgerrecht verkregen ; zij waren het, die aan de vrije uiting hunner gedachten niet meer genoeg hadden, en op bonte wijze den Olympischen Hemel en de Bijbelwereld er tusschen mengden. Rampzalige knoeiers, die er in gelukten hunnen dommen smaak zelfs aan het volk mede te deelen, dat, na lang al die wanstaltige produkten vergeten te hebben, toch nog op onze dagen van Vrouw Venus en haar zoon Cupido, als ook van Bacchus' nat voortraast, zonder te weten wat het zingt.

Onze volkspoëzie ware van dit oogenblik af verloren geweest, zoo de godsdienstoorlogen, die in het midden der 16e eeuw uitbraken, geene nieuwe snaren aan het volks-

gevoel waren komen geven, snaren die diep en echt klonken, omdat de tonen uit hart en ziel opwelden. Met de opkomende Rhetorijkers en dichters was de volkszang verloren, hij versmolt zich met de kunstpoëzie en bleef, met uitzondering van de historische zangen, tot op onze dagen met haar vereenigd. Daer het in ons plan niet ligt, heden avond over de geschiedkundige zangen te spreken, kunnen wij hier het tijdperk der middeleeuwsche wereldlijke liederen sluiten, om eenen oogslag op de godsdienstige liederen te werpen, die wij van die tijden bezitten.

De geestelijke liederen kan men in verhalende en bespiegelende verdeelen. De eerste zijn de eigentlijke volksliederen. Wat onze middeleeuwsche voorouders het meest in den godsdienst trof, was het leven van den Godmensch, en, in dit leven, de tijdstippen, waarop hij als een eenvoudige sterveling geleden heeft. Zoo wordt in die gezangen met voorliefde de geboorte van Christus behandeld. De gewoonte van langs de straten rondom kersmis liederen te zingen, was zeker wel de oorzaak, dat bovenal de kers- en drijkoningenliederen in grooten getalle bij ons ontstonden.

Het is iets merkwaardigs, na te gaan, hoe het volk zijnen godsdienst begrijpt, hoe het de voor zijnen geest al te verhevene leeringen tot de mate van zijn verstand en tot de behoefte van zijn gevoel vervormt. Het is de hooge zending niet die Christus komt vervullen, het is zijne verhevene leer niet, die het bewondert ; neen, het is de nederigheid zijner

geboorte. In het volkslied heeft Christus niets meer, dat hem van het gewone zwakke wicht onderscheidt, en men erbarmt zich over hem, alsof dit schreiende kind zijner echte natuur niet bewust ware geweest. De armen en eenvoudigen hebben medelijden met de tranen die een arme weent; levendig stelde men zich al de omstandigheden van zijn lot voor: de behoefte aan alle hulpmiddelen, de guurte van het jaargetijde, het gezelschap der redelooze dieren, het aanbidden der herders en der koningen, dit alles zijn omstandigheden, die gedurig en altoos op eene levendige en eenvoudige wijze opgevat en verhaald worden. De vorm aan al die lotgevallen gegeven is daarenboven hoogst eigenaardig. Zoo loopt de reize naar Bethlehem door een land, dat niet het minste van het onze verschilt:

Maria die zoude naar Bethlehem gaan,
Kersavond voor den noene:
Sint Joseph zoud' al met haar gaan,
Om haar gezelschap te houden.

—

Het hageld', het sneeuwde, het maakte kwaad weêr,
De rijm lag op de daken:
Sint Joseph tegen Maria sprak:
Maria wat zullen wij maken?

—

Maria die zei ik bender zoo moê,
Laat ons een weinig rusten,
Laat ons een weinig verder gaan,
Aan een huizeken zullen wij rusten.

Zij kwamen een weinig verder gegaan
Tot aan een boere schure,
Waar heere Jesus geboren werd,
En zij sloten noch vensters noch deuren.

—

Sint Joseph die moeste om waterken gaan
En de Leije was toe vervrozen.

En als het kind ter wereld gekomen is, stipt het lied nauwkeurig al de zorgen aan, die zijne ouders voor hetzelve namen, zorgen die om hunne eenvoudigheid onwillekeurig doen glimlachen :

Die moeder die makeden den kinde een bat,
Hoe lieflic dattet daer inne sat.
Wael was haer doe
Susa ninna, susa noe,
Jesus minne sprac Marien toe.

—

Dat kindekijn pleterden metter hant,
Dattet water uten becken spranc.

—

Die os ende oec dat eselkijn
Die aenbeden dat soete kindekijn.

En elders :

Maria en hadde haer niet bereit
Tot enigher hande wieghencleit,
Daer si haer lieve kint in want ;
Josep die toech altehant

Die hasen vanden benen sijn,
Die men ons noch tAken latet sien,
Ende daer toe dat wael heilighe cleet,
Daer God sine mensceit in ontfenc.

En dan, de aanbidding der herders is niets dan het bezoek van de eenvoudigste der menschen bij het meest verlaten der kinderen :

De engeltjes, och ! ja,
Die singen : Gloria.
De moeder met het kind
Die sitten in den wind.

—

Daerna soo kwam er by
Een herder twee of dry,
En knielden om end'om
En heetten 't wellekom.

De herders zelven verhalen hun bezoek aldus in een ander lied :

Wy offerden te samen
Een klein jong lammekijn,
Ook koekskens, melk en sane
Voor 't soete kindekijn,
Na, na, kindje teer !
Sus, sus, en krijt niet meer ;
Doet u klein oogskens toe,
Zy zijn van weenen moe.

Het kind begost te slapen,
De moeder sprak ons aen :
Wel lieve herdersknapen
Wilt soetjes buiten gaen :
Ulied' zy peys en vree,
Dat brengt u 't kindje mee,
Want hy is God en Heer,
Komt morgen nog al weer.

De aankomst der drij Koningen is nog gemoedelijker opgevat. Ik moet u hierbij een der refereinen doen kennen, die zoo dikwijls in de kersliederen voorkomen :

Wy komen getreden met onze sterre,
Lauwerier de Cransio,
Wy zoeken Heer Jesus, wy hadden hem geerne
Lauwerier de knier
Zyn Karels konings kinderen
Pater bonne Franselijn,
Jeremie.

—

Wy kwamen al voor Herodes zijn deur,
Herodes den koning kwam zelver veur.

—

Herodes die sprak met valscher hart,
Hoe ziet er de jongste van drie zoo zwart.

—

Al is hy wat zwart, hy is wel bekend,
Hy is de koning van Orient.

De vlucht naar Egypte is even rijk aan huishoudelijke bijzonderheden :

Josep die liep ende ran
Dat hi een eselkijn gewan,
Daer op setten hi dat maechdekijn
Met haren wael lieven kindekijn
Maria doe vaste voert gheroet
Den langhen weeh, den smalen pat,
So veer al in dat Egyptenlant,
Daer waren si al onbecant.

En elders :

Josep doe den esel nam
Al biden toem.
Wat vant hi anden weghe staen ?
Een dattelen boom.
Och eselken, du moetste stille staen,
Wi willen die dattelen plucken gaen ;
Wi sijn seer moede :
Die dattelen boem ter eerden neech
In Marien scote.

En de wijze waarop de heilige familie in dit vreemde land leefde, wordt even nauwgezet beschreven :

Maria die conde spinnen,
Dat vrouwelijn,
Josep die conde timmeren,
Si gheneerden sich doe.
Josep niet meer timmeren can,
Doe was hi also olden man,
Hi haspelde garen ;
Jesus droech dat garen te huis
Den riken ende den armen.

Het kon niet anders, of het volk, dat zich zijne wereldlijke liederen zoo eigen had gemaakt, zoo levendig had opgevat en gezongen, moest op even tastbare wijze de legenden van zijnen godsdienst behandelen. Christus had zich tot hen vernederd, en onbeschroomd namen zij die opgave aan, bezongen ze op hunne wijze en bekreunden er zich weinig om, of zij soms op de goddelijke majesteit geene inbreuk maakten. Hun gemoed en hunne inzichten waren rein en eenvoudig, en hunne zangen waren de getrouwe uitdrukking van die gevoelens. Zij beminden den godsdienst der armen en eenvoudigen, en vereerden in hunnen God eerder zijne nederigheid, dan zijnen glans. Dit gaf aan hunne zangen eene diepe en indrukwekkende rechtzinnigheid en vertrouwelijkheid. Een zoo warme en vrome geest bezielt al die kersliederen, dat zij in dien vorm zeker luider tot het gemoed des volks moesten spreken, dan meer gelouterde uitboezemingen der godsdienstigheid. Opmerkenswaardig is het toch, dat het volk, dat alles in de ridderballaden zoo verheven had opgevat, in den godsdienst niets dan de zwakke en menschelijke zijde van zijnen God bemerkte en bezong.

Haasten wij ons echter te doen opmerken, dat de geestelijke liederen der middeleeuwen niet eenzijdig zijn. Nevens de eenvoudige opvatting van het volk, is er eene andere strekking, die hare tolken meestendeels vindt in de kloosterzusters, die zich met poëzie bezig hielden. Bij deze straalt eveneens de vurige en reine godsvrucht der middeleeuwen

door ; hier echter is het niet het medelijden met het zwakke kind Jesus, maar wel de liefde tot den goeden en volmaakten Christus, die het lied bezielt. De goddelijke volmaaktheden doen uitschijnen, zich verdiepen in de eindelooze beschouwing dezer, zich vernederen in de tegenwoordigheid van zooveel glans, bezielde en onbezielde wezens tot getuigen der goddelijke grootheid en tot tolken der bewondering en der liefde nemen, dit alles kenmerkt het geestelijke lied der kloosterzusters. Gedurig nemen zij de natuurwezens en hoofdzakelijk de planten, bloemen en vogels tot zinnebeeldige vormen, waaronder Gods eigenschappen bezongen worden ; zij baden zich met zooveel wellust in eene grenzelooze liefde tot God, dat zij om Hem en in Hem schijnen te leven. Alleen ontmoeten zij op die hoogte van het godsdienstige gevoel, met der menschen spraak, ook der menschen gewaarwordingen, en de brandende taal van de godsliefde gelijkt treffend op de woorden, waarmede eene minnares, smachtend van aardsche liefde, haren bruidegom zoude bezingen. Ik wil er geen ander bewijs van, dan de woorden, welke de godminnende ziel, bij zuster Bertken, haren goddelijken bruidegom toestuurt :

Rou, pijn en swaer verzuchten is al in my vergaen ;
O oversoete Jhesu, dat heeft dijn min gedaen !
Claer, schoon en ongemeten, veel crachten sijn daerin :
Mijn hert beghint te bernen, recht als een Seraphin.

Geen vroude en mach mi lusten in al der werelt wijt;
Alleen is mijn beghere, o Jhesu, daer Ghi sijt,
In vroude aen te scouden dijn soete claer aenschijn
Eewelijc sonder eynde in dinen love te sijn.

—

o Jhesu, soete brudegom, siet my van binnen aen!
Ic heb dijn soete beelde diep in mijn herte staen.
Metten cruce verheven, bleec, bloedich en seer ontdaen;
Die vlammen dijner minne sijn door mijn herte gegaen.

—

Hert, moet, cracht ende sinnen sijn lieflic opgegaen;
Met grooter lust, o Jhesu, heb ic di nu ontfaen;
o Jhesu, soete brudegom, ist boven myne macht,
Ic bin daertoe gecomen door dijn bernende minnen cracht.

Het is waarschijnlijk, dat die liederen nooit tusschen het volk verspreid werden, en dat zij den omtrek der kloosters niet overschreden. Ondertusschen had het echte volkslied zich eveneens van zijne oorspronkelijke eenvoudigheid ontdaan, het verstand had zich ontwikkeld en aan het gevoel eene verhevenere wending gegeven. De geheimenissen van den godsdienst, wijsgeeriger opgevat, hadden grootscheden, die het volk vroeger niet kende, en die het nu met bewondering bezong. De aanhef van het volgend kerslied heeft eene lyrische verhevenheid, die van eene inbeelding, gelouterd door het verstand, getuigt.

Zijt welkom lang verwachte leeuw
Uit Jacob's, Juda's groot geslacht geboren,
Tot stutting van Jehova's toren
Zoo overlang gewenscht van eeuw tot eeuw;

o Werelds heiland groot van magt,
Zijt duizendvoudig welkom in der nacht!
De dag ontzag uw komst en is geweken,
De zon verdween en is bezweken,
Toen uw schijnsel scheen.

—

Zijt welkom licht der middernacht,
Voor dat gy ons in 't duister komt verschijnen
En doet de duisterheid verdwijnen,
En licht ons middagklaar met groote kracht!
Zijt welkom Tetragrammaton,
Zijt welkom licht, veel meerder dan de zon,
Zijt nog tien duizend malen wellekom,
o Licht van licht, tot schijn der vromen
In der nacht gesticht.

Alleen kwamen op het einde der middeleeuwen zulke uitingen van het volksgevoel zeer zelden voor. Gelijk in het wereldlijke lied ging de verfijnde wijsgeerige beschouwing ook gepaard met grove beschimpingen op wat men tot dan geëerd had en wat men later had leeren misachten. Zoo ontstonden op die tijden eene menigte volksliederen gericht tegen de kloosterlingen. Men had de pij, die men zoo lang vereerd had, opgeheven en men had daaronder eenen monnik of een nonneken ontdekt, behebt met alle menschelijke gebreken, en onmeêdoogend had men er den spot mede gedreven. De liederen van « *het paterken langs den kant* » en van « *het kwezelken*, » dat wel wil dansen om eenen man te krijgen, zijn de keurigste en tevens de minst aanstootelijke proeven dier verandering.

Maar welhaast ontaardde het geestelijke lied geheel en gansch. Tot dan toe waren allen vereenigd gebleven in het aanbidden van hunnen God, en, zoo men zich veroorloofd had de geestelijken aan de kaak te stellen, was de godsdienst toch immer geëerbiedigd gebleven. Bij het aanbreken van de nieuwere tijden, grijpt eene diepe scheuring plaats, die het volk tegenover elkander zal stellen; dezen verwerpende, wat men aanbeden had, en in bijtende smaadliederen spot en hoon werpende op de oude leer; genen op hunne beurt bespottend of verwenschend die zendelingen eener nieuwe leer, die hunnen godsdienst verspreidden met te ontheiligen al wat men tot dan toe godsdienst genoemd had. De naïeve schilderingen uit het Evangelie maken plaats voor bijbelgezangen; de warme verzuchtingen veranderen in brandende wraakkreten Gode toegestuurd, die den goede den booze prijs gaf. Maar dit alles behoort niet meer tot de middeleeuwen, en ik bemerk, dat ik den drempel der nieuwere tijden heb overschreden. De middeleeuwen kenden die bruischende hartstochten niet, noch die eenzijdige beoordeelingen over menschen en zaken.

Zeggen wij dan vaarwel aan die schoone tijden onzer geschiedenis, waarop ons volk zich gelukkig en vrij genoeg gevoelde, om met onbekommerd gemoed te bezingen al wat het lief had en bewonderde. Schoone tijden, inderdaad, waarop alles bij ons bloeiend was, vrijheid, volksmacht en dichtkunst; tijden, die verdwenen zijn, om niet meer weder

te keeren. Wat in andere landen ook tot puin gemaakt werd van vroegere instellingen, bij ons was de geboorte der nieuwere tijden pijnlijker en noodlottiger nog dan elders. Alles ging er bij verloren ; en, als vreemde wapenen hier de koningsmacht en den ouden godsdienst zullen hersteld hebben, dan zullen beiden op de puinen gevestigd zijn van al wat ons duurbaar was. En in die puinen is zeker wel eene der beweenlijkste, die van onze letterkunde en volkszangen, die getierd en gebloeid hadden met het vrije Vlaanderen, en nu, balddadig door vreemde handen verworgd, zelfs geene stem meer vonden, om op het graf des Vaderlands te weenen.

EINDE.

288 A

EEN DRIJTAL VERHANDELINGEN

OVER DE

GESCHIEDENIS DER LETTERKUNDE

DOOR

Max ROOSES,

Leeraar bij het Koninklijk Athenæum te Namen.

REINAERT DE VOS.
JAKOB VAN MAERLANT.
DE VOLKSLIEDEREN
DER MIDDELEEUWEN.

ANTWERPEN,
Drukkerij van G. GEUDENS, Jodenstraat, N° 15.

1865

LIBRARY OF CONGRESS
0 028 100 152 8